

Η αντίληψη του Μαχντί Αμέλ¹ για τον «αποικιακό τρόπο παραγωγής»

Η μετάβαση της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας σ' ένα στάδιο της ανάπτυξής της που εδράζεται σε ανώτερο επίπεδο κοινωνικοποίησης της παγκόσμιας παραγωγής, με δεσπόζουσα σε αυτήν τη θέση των πολυεθνικών εταιρειών, έχει ως επακόλουθο την περαιτέρω ενίσχυση και εκτόχιση της ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας επί των λαών των λεγόμενων «ανάπτυσσόμενων» χωρών.

Ως εκ τούτου το ζωτικής σημασίας ζήτημα της απελευθέρωσης των λαών αυτών των χωρών από την κυριαρχία του παγκόσμιου κεφαλαίου επανανοηματοδοτείται. Αυτή η επανανοηματοδότηση του χαρακτήρα του απελευθερωτικού αγώνα συνδέεται με το μετασχηματισμό των βασικών αντιφάσεων της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας (σε αντιστοιχία με το σύγχρονο στάδιο της ανάπτυξής της) και των προγενέστερων μορφών κεφαλαιοκρατικής εξάρτησης.

Σε συνδυασμό με αυτές τις εξελίξεις, ζωτικής σημασίας ζητούμενο είναι η θεωρητική διερεύνηση της λογικής της ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας ως οργανικού μέρους του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Σκοπός αυτού του άρθρου είναι κυρίως η διατύπωση των βασικών θέσεων της αντίληψης του λιβανέζου διανοητή Μαχντί Αμέλ για τον «αποικιακό τρόπο παραγωγής», ώστε να γίνει στοιχειωδώς προσπελάσιμη για τον έλληνα αναγνώστη. Η συγκριτική αντιπαράβολή αυτής της αντίληψης με άλλες προσεγγίσεις του προβλήματος της εξάρτησης και η κριτική θεώρησή της αποτελούν αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης.

Στα πλαίσια αυτής τη αντίληψης επιχειρείται η αποκάλυψη των βασικών νομοτελειών που διέπουν την ανάπτυξη της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, θεωρούμενης εντός της οργανικής συνάφειάς της με την ιμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατία.

Αιθεντικό στοιχείο της προσέγγισης του Μαχντί Αμέλ είναι η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των εξαρτημένων και των ιμπεριαλιστικών χωρών ως σχέσης παραγωγής, στα πλαίσια της οποίας παράγεται και αναπαράγεται η διαφορά των μεν και των δε, υπό την κυριαρχία της πλευράς του ιμπεριαλισμού. Η προσέγγιση αυτή του επέτρεψε να αναδείξει ορισμένα νομοτελειακά ιδιότυπα γνωρίσματα της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας.

Πριν περάσουμε στην έκθεση της αντίληψης του Αμέλ, θα αναφερθούμε εν τάχει στον ίδιο και στη χρονολογική αλληλουχία της έκδοσης του έργου του *Ο αποικιακός τρόπος παραγωγής*.

¹ Ο Σάαντ Σαμίρ Μουράντ είναι μαθηματικός και διδάτορ φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Λομονόσοφ.

Ο Μαχντί Αμέλ γεννήθηκε το 1936 στον Νότιο Λίβανο. Το 1967 ολοκλήρωσε τις διδακτορικές σπουδές του στη Γαλλία.

Το πρώτο μέρος του έργου του *Για τον αποικιακό τρόπο παραγωγής*, που αποτελεί τη βάση της αντίληψής του, εκδόθηκε με τη μορφή δυο μακροσκελών άρθρων υπό τον τίτλο «Αποικιοκρατία» και «Υπανάπτυξη», τα οποία δημοσιεύτηκαν στο θεωρητικό περιοδικό του Κομμουνιστικού Κόμματος Λιβάνου *Αλ Ταρίκ* (No 8 του 1968 και No 5 του 1969).

Το δεύτερο μέρος, στο οποίο ο Αμέλ αναδεικνύει την ιδιαιτερότητα της ταξικής πάλης στην κεφαλαιοκρατική εξαρτημένη κοινωνία, εκδόθηκε το 1975, αν και είχε ολοκληρωθεί το καλοκαίρι του 1972. Το δεύτερο μέρος δεν εκδόθηκε σε αυτοτελή έκδοση. Και τα δύο μέρη του έργου εκδόθηκαν 6 φορές ως ενιαίο έργο με τον τίτλο *Για τον αποικιακό τρόπο παραγωγής*. Στους προλόγους αυτού του έργου ο ίδιος ο Αμέλ προειδοποιεί τον αναγνώστη για την ανάγκη να αρχίσει τη μελέτη από το πρώτο μέρος.

Στις εκδόσεις αυτού του έργου του Αμέλ περιλαμβάνονταν και το κείμενό του «Για την αντίφαση». Ο λιβανέζος φιλόσοφος θεωρούσε ότι αυτό το κείμενο συνιστά τη μεθοδολογική βάση του έργου του. Σκόπευε να συνεχίσει αυτά τα κείμενα με ένα τρίτο, με τον τίτλο «Περιοδολόγηση της ιστορίας», το οποίο δεν πρόλαβε να ολοκληρώσει.

Μόλις ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος στο Λίβανο, βασικό αντικείμενο της έρευνας του Αμέλ έγινε η μελέτη των αιτίων αυτού του πολέμου, η κριτική της ιδεολογίας και του πολιτεύματος που εδράζεται στη διαίρεση της κοινωνίας σε καντόνια, βάσει των διαφόρων θρησκευτικών κοινοτήτων. Ένα βιβλίο του με τίτλο *Για το κράτος των καντονιών* μεταφράστηκε στα γαλλικά και εκδόθηκε στη Γαλλία.

Τα έργα του είχαν ευρεία διάδοση και απήχηση στον αραβικό κόσμο, όπου πραγματοποιήθηκαν πολλές εκδόσεις τους.

Ο Μαχντί Αμέλ ήταν απλό ενεργό μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος του Λιβάνου, στο οποίο εντάχθηκε το 1960. Το 1987 εξελέγη μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΛ.

Σκοτώθηκε το Μάιο του 1987 μετά από δολοφονική επίθεση που πραγματοποίησαν εναντίον του δυνάμεις θρησκευτικών κοινοτήτων σε συνεργασία με εθνικιστές που δρούσαν στον Λίβανο και επιδίωκαν την ανάσχεση της διαδικασίας μεταρρύθμισης του πολιτειακού συστήματος των θρησκευτικών καντονιών της χώρας.

Μεθοδολογική κριτική του δογματικού μαρξισμού στο ζήτημα της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας

Ο Μαχντί Αμέλ, πριν προβεί στη θετική διατύπωση της αντίληψής του, υποβάλλει σε κριτική τη μέθοδο στην οποία εδράζονταν τότε οι κυρίαρχες αντιλήψεις του αραβικού (και όχι μόνο) κομμουνιστικού κινήματος περί των νομοτελειών ανάπτυξης των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών χωρών. Η μέθοδος αυτή είναι, κατά τον Αμέλ, ιδεαλιστική και βασίζεται στην εγγελιανή αντίληψη της αντίφασης.

Σύμφωνα με τις εν λόγω αντιλήψεις, ο κεφαλαϊώδης στόχος του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των λαών των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών χωρών έγκειται στην απόκτηση της ανεξαρτησίας τους. Η εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία εξεταζόταν ως ορισμένο στάδιο της

ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας, το στάδιο εκείνο κατά το οποίο η βιομηχανία δεν ήταν αρκετά ανεπτυγμένη, όπου η μεγάλη βιομηχανία είτε δεν είχε εμφανιστεί είτε είχε μεν εμφανιστεί αλλά δεν κυριαρχούσε. Ως εκ τούτου, βάσει αυτών των αντιλήψεων, το κύριο αίτιο που παρεμπόδιζε τη μετάβαση από την εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία στην ανεπτυγμένη, στην κεφαλαιοκρατία της μεγάλης βιομηχανίας –η οποία θεωρούνταν ταυτόσημη με την ανεξάρτητη κεφαλαιοκρατία– είναι ο ιμπεριαλισμός, ή η κυριαρχία του ιμπεριαλισμού. Γι' αυτό θεωρούνταν βασικό καθήκον η απελευθέρωση από την κυριαρχία του ιμπεριαλισμού, ούτως ώστε να εγκαθιδρυθεί η ανεξάρτητη κεφαλαιοκρατία, δηλαδή η κεφαλαιοκρατία της μεγάλης βιομηχανίας.

Αυτό σήμαινε πρακτικά ότι η ιστορική κίνηση της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας απλώς επαναλαμβάνει με διαφορά φάσης την κίνηση της δυτικής κεφαλαιοκρατίας, το γίνεσθαι και τη διαμόρφωσή της και, επιπλέον, ότι η απελευθέρωση από την εξάρτηση του ιμπεριαλισμού θα επέτρεπε τη μετάβαση στην ανεπτυγμένη κεφαλαιοκρατία.

Οι αντιλήψεις αυτές ουσιαστικά θεωρούσαν ταυτόσημες τις νομοτέλειες που διέπουν την ανάπτυξη της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας με τις νομοτέλειες που διέπουν την ανάπτυξη της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατίας. Εδώ οι αντίθετες πλευρές της αντίφασης (εξαρτημένες χώρες-ιμπεριαλιστικές χώρες) προβάλλαν ουσιαστικά ως παρόμοιες. Η όποια διαφορά μεταξύ αυτών των πλευρών αναγόταν σε κάποια ποσοτική υστέρηση της μιας πλευράς έναντι της άλλης. Ως εκ τούτου το κύριο καθήκον αναγόταν στην απάλειψη αυτής της διαφοράς, που θα είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη ταύτιση αμφοτέρων των πλευρών, ώστε οι εξαρτημένες χώρες να καταστούν χώρες της μεγάλης βιομηχανίας.

Οι απόψεις αυτές αποτελούσαν τη βάση των πολιτικών προγραμμάτων και της πρακτικής όχι μόνο των αραβικών κομμουνιστικών κομμάτων. Ωστόσο στο αραβικό κομμουνιστικό κίνημα κυριαρχούσαν πλήρως μέχρι το 1968. Η κατάσταση άρχισε να αλλάζει μετά το 2ο συνέδριο του Κομμουνιστικού Κόμματος Λιβάνου (1968) και τη δημοσίευση των έργων του Μαχντί Αμέλ *Για την αντίφαση και Ο αποικιακός τρόπος παραγωγής* (1968-1972). Παρά τις έντονες συζητήσεις που διεξάγονταν στο εσωτερικό του αραβικού κομμουνιστικού κινήματος επί ζητημάτων που αφορούν την ιδιοτυπία της ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας σε αυτές τις χώρες, οι προαναφερθείσες απόψεις εξακολουθούσαν μέχρι προσφάτως να λειτουργούν ως κατευθυντήριοι κορμός για την πλειονότητα των κομμουνιστικών κομμάτων. Βάσει αυτών των αντιλήψεων είχαν καθοριστεί και τα κύρια καθήκοντα του αγώνα αυτών των κομμάτων κατά το ένα ή το άλλο στάδιο. Ως κύριο καθήκον του εθνικοαπελευθερωτικού σταδίου αυτού του αγώνα προβάλλει εδώ η απελευθέρωση από την εξάρτηση (εθνική ανεξαρτησία) και η νίκη της ανεξάρτητης ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατίας. Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας γινόταν αντιληπτός ως αγώνας αντιιμπεριαλιστικός. Ο ιμπεριαλισμός προβάλλει εδώ ως κάτι το οποίο παρεισφρεί έξωθεν στις «υπανάπτυκτες» χώρες και δημιουργεί εντός αυτών των χωρών, σε αντιστοιχία με τα συμφέροντά του, ορισμένες οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές δομές. Η μερίδα εκείνη της εξαρτημένης κοινωνίας η οποία κατέλαβε ηγετικές θέσεις σε αυτές τις δομές είχε εκληφθεί ως κύκλοι που εκπροσωπούσαν τα συμφέροντα του (αλλότριου) ιμπεριαλισμού εντός της χώρας. Γι' αυτό ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας στρεφόταν και εναντίον αυτών των κύκλων². Εφόσον και καθόσον ο αγώνας αυτός αποσκοπούσε στη δημιουργία και την εδραίωση μιας ανεξάρτη-

της κεφαλαιοκρατίας, ηγετική δύναμη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα θεωρούνταν η λεγόμενη «εθνική αστική τάξη». Ο ρόλος της εργατικής τάξης και των υπόλοιπων εργαζομένων αναγόταν στην υποστήριξη αυτής της αστικής τάξης και όλων των κοινωνικών στρωμάτων, τα συμφέροντα των οποίων συνδέονταν με τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης κεφαλαιοκρατίας. Θεωρούνταν λοιπόν ότι κατά το στάδιο αυτό (το στάδιο της απελευθέρωσης από την εξάρτηση) είναι δεδομένη η συμμαχία όλων των τάξεων και των στρωμάτων της κοινωνίας, με εξαίρεση ορισμένους κύκλους οι οποίοι εκπροσωπούν τα συμφέροντα του ξένου κεφαλαίου και τα συμφέροντα των οποίων συμπίπτουν κατά βάση με τα συμφέροντα αυτού του κεφαλαίου. Ο αγώνας για το σοσιαλισμό θεωρούνταν στόχος που έπεται της δημιουργίας και εδραίωσης μιας ανεξάρτητης κεφαλαιοκρατίας με μεγάλη βιομηχανία. Ο αγώνας αυτός αποτελούσε το δεύτερο στάδιο του αγώνα των εργαζομένων και μερίδας της διανοήσης των εξαρτημένων χωρών.

Σε αυτό ακριβώς το δεύτερο στάδιο ασκείται ο ταξικός αγώνας. Με άλλα λόγια, ακριβώς σε αυτό το δεύτερο στάδιο ο ταξικός αγώνας αποκτά βαρύνουσα σημασία στην ανάπτυξη της κοινωνίας. Τότε καταλαμβάνει όλες τις σφαίρες της κοινωνίας, ενώ κατά το πρώτο στάδιο αφήνει στο απυρόβλητο τις κύριες σφαίρες της εξαρτημένης κοινωνίας (περιορίζεται σε ορισμένες οικονομικές και πολιτικές αξιώσεις που αφορούν την εργάσιμη ημέρα, τους μισθούς, τα δημοκρατικά δικαιώματα κ.ο.κ.).

Η πρώτη μεθοδολογική ανεπάρκεια που εντοπίζει ο Μαχντί Αμέλ στις απόψεις της πλειονότητας των αραβικών κομμουνιστικών κομμάτων είναι το γεγονός ότι κατά την εξέταση της αντίφασης που τίθεται στο επίκεντρο της προβληματικής τους εκείνο που υπερτερεί είναι η ομοιότητα των αντιτιθέμενων πλευρών, των πόλων αυτής της αντίφασης. Η εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία κατά την ιστορική κίνησή της απλώς επαναλαμβάνει την κίνηση της δυτικής ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατίας, υπαγόμενη στις ίδιες νομοτέλειες που διέπουν την τελευταία. Ο λιβανέζος φιλόσοφος θεωρεί ότι αυτού του είδους η αντίληψη της αντίφασης δεν είναι μαρξική αλλά εγγελιανή.

Σε τι συνίσταται όμως η μαρξική αντίληψη της αντίφασης και ποια είναι η διαφορά της από την εγγελιανή;

«Η σχέση μεταξύ των πλευρών της αντίφασης δεν συνιστά σχέση ταυτότητας, όπου η μία πλευρά διαφέρει από την άλλη μόνον ως προς τη θέση μιας εκάστης εντός αυτής της αντιφατικής σχέσης και όπου η κάθε πλευρά μετατρέπεται στην άλλη καταλαμβάνοντας τη θέση της. Στη μαρξική αντίφαση, η σχέση μεταξύ των πλευρών είναι σχέση διάκρισης και αυτή η διάκριση αποτελεί τη βάση της μεταξύ τους πάλης. Γι' αυτό η μία ή η άλλη πλευρά δεν μετατρέπεται στην άλλη καταλαμβάνοντας τη θέση αυτής της τελευταίας, αλλά παραμένουν αμοιβαία διακριτές.

Αυτή η αντίληψη της μαρξικής αντίφασης είναι που μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τη ριζική διαφορά μεταξύ αστικής και προλεταριακής επανάστασης, ή μεταξύ του ταξικού χαρακτήρα της αστικής εξουσίας και του ταξικού χαρακτήρα της προλεταριακής εξουσίας. Εάν η πρώτη επιδιώκει τη διαίωνιση της ταξικής της κυριαρχίας, διαιωνίζοντας ταυτόχρονα και την ταξική κοινωνία, η δεύτερη επιδιώκει την εξάλειψη των τάξεων και του εαυτού της ως τάξης, στο δρόμο της μετάβασης της κοινωνίας στον κομμουνισμό»³.

Κατ' αυτό τον τρόπο η βασική διαφορά της μαρξικής αντίφασης από την εγγελιανή

έγκειται –κατά τον Μαχντί Αμέλ– στο γεγονός ότι στη μαρξική αντίφαση η σχέση μεταξύ των αντιτιθέμενων πλευρών είναι σχέση διάκρισης, ενώ χαρακτηριστικό της εγγελιανής αντίθεσης είναι η σχέση ταυτότητας μεταξύ των αντιτιθέμενων πλευρών.

Κατά την εγγελιανού τύπου αντίληψη της αντίφασης μεταξύ εξαρτημένων και ανεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών, η απαλλαγή των εξαρτημένων χωρών από την εξάρτησή τους συνιστά τη μετάβασή τους στην άλλη, αντίθετη πλευρά, στην ανεπτυγμένη ανεξάρτητη κεφαλαιοκρατία. Μ' άλλα λόγια, η επίλυση της αντίφασης μεταξύ αυτών των πλευρών της αντίφασης έγκειται στην πλήρη ταύτιση της πρώτης πλευράς (των εξαρτημένων χωρών) με τη δεύτερη πλευρά (με τις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες).

Από τη μαρξική αντίληψη της αντίφασης (όπως την διατυπώνει ο Μαχντί Αμέλ) συνεπαγόταν ότι η επίλυση της αντίφασης μεταξύ εξαρτημένων χωρών και ανεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών έγκειται στη μετάβαση των πρώτων σε έναν διαφορετικό τρόπο παραγωγής από τον κεφαλαιοκρατικό. Και η επίλυση αυτή έχει θέση εφόσον η σχέση μεταξύ αυτών των αντιτιθέμενων πλευρών είναι μια σχέση διάκρισης.

Από εδώ απέρρευε το καθήκον της αποκάλυψης των ιδιότυπων νομοτελειών της ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας και του προσδιορισμού του κοινωνικού περιεχομένου της αυθεντικής απελευθέρωσης από την εξάρτηση.

«Υπό το φως αυτής της κατανόησης της αντίφασης διαμορφώθηκε η αντίληψη του αποικιακού τρόπου παραγωγής, βασική λειτουργία της οποίας [αντίληψης] ... είναι η κατανόηση της διαφοράς μεταξύ αποικιακών κοινωνιών και ιμπεριαλιστικών κοινωνιών, εννοούμενων εντός της ενότητάς τους στα πλαίσια του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος»⁴.

Ο λιβανέζος στοχαστής καταδεικνύει ότι αυτή η εμπλοκή της πλειονότητας των αραβικών κομμουνιστικών κομμάτων στην εγγελιανή αντίληψη της αντίφασης κατά την εξέταση των ιστορικών νομοτελειών της ανάπτυξης των εξαρτημένων χωρών δεν είναι τυχαία.

Ο λιβανέζος φιλόσοφος φρονεί ότι κατά την εξέταση αυτού του ζητήματος και εν ονόματι της πίστης τους στο μαρξισμό πολλοί ιδεολόγοι του αραβικού και του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος εκκινούσαν από το μαρξισμό ως δεδομενικότητα και υπό αυτή τη μορφή τον χρησιμοποιούσαν για την εξήγηση της ανάπτυξης των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών χωρών. Εκ των πραγμάτων αυτό οδήγησε σε καταστάσεις κατά τις οποίες επιχειρούσαν να φέρουν τη νέα πραγματικότητα στα μέτρα αυτής της αντίληψης περί μαρξιστικής θεωρίας. Προσπαθούσαν να κατασκευάσουν την πορεία της ανάπτυξης των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών χωρών κατά τρόπο ώστε αυτή να έρχεται σε αντιστοιχία με τους νόμους ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας που αποκάλυψε ο Μαρξ. «Ουσιαστικά τέτοιου είδους χρησιμοποίηση του μαρξισμού είναι δηλωτική μιας μεθόδου που χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από ιδεαλισμό και εμπειρισμό, δεδομένου ότι προϋποθέτει την ταύτιση νόησης και πραγματικότητας, και είναι ανίκανη να διακρίνει την πραγματικότητα σε διαφορετικούς χρόνους και τόπους»⁵. Ο Μαχντί Αμέλ υπογραμμίζει ότι η εν λόγω «μέθοδος» χρησιμοποίησης του μαρξισμού, που βρίσκεται στο επίκεντρο της κριτικής του, βρίσκεται σε εκ διαμέτρου αντίθεση με μία από τις βασικότερες αρχές του μαρξισμού: με την αρχή της «εξειδικευμένης ύπαρξης του καθολικού»⁶. Επιπλέον, βάσει αυτής της μεθόδου δεν κατανοείται ορθά ένας από τους σημαντικότερους νόμους του μαρξισμού ο οποίος επιτρέπει την αποκάλυψη της σχέσης μεταξύ καθολικού και ειδικού, κατά τη διερεύνηση των

νομοτελειών της ανάπτυξης των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών χωρών. Εδώ γίνεται λόγος περί του νόμου της ανισομερούς ανάπτυξης.

«Θα ήταν εσφαλμένη η κατανόηση της ανισομέρειας της ανάπτυξης ως ποσοτικά ανισομερούς κίνησης, κατά την οποία ορισμένα μέρη του όλου, τα «υστερούντα», έπονται των άλλων μερών του, των «προπορευόμενων» στα πλαίσια μιας ενιαίας λογικής της ποιοτικής τους ενότητας. Η διαίρεση του κόσμου σε χώρες «ανεπτυγμένες» και «καθυστερημένες» εδράζεται εν πολλοίς σε αυτή την εσφαλμένη αντίληψη του εν λόγω καθολικού νόμου. Η ανισομέρεια της ανάπτυξης γεννά κατ' ανάγκη την ιδιαιτερότητα, εφόσον και καθόσον είναι στη βάση της μια ανισομέρεια ποιοτική και ποσοτική, δηλαδή είναι μια δομική ανισομέρεια, στην οποία τα μέρη του όλου είναι συνδεδεμένα μεταξύ τους διαφοροποιούμενα προς άλλα εντός της διαδικασίας της αλληλεπίδρασής τους, εντός αυτού του όλου, το οποίο προβάλλει ως δομή των αλληλένδετων δομών αυτών των μερών»⁷.

Αυτές είναι τα βασικά σημεία της μεθοδολογικής κριτικής του κυρίαρχου «δογματικού μαρξισμού» όσον αφορά την εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία.

Ταυτοχρόνως, η ερμηνεία της μαρξικής αντίληψης της αντίφασης που προτείνει ο Αμέλ, η αρχή της ενότητας καθολικού και ειδικού και ο νόμος της ανισομέρειας της ανάπτυξης λειτουργούν ως οι βασικές μεθοδολογικές προϋποθέσεις της αντίληψης για τον «αποικιακό τρόπο παραγωγής» στην έκθεση της οποίας θα προβούμε αμέσως.

Η αποικιακή σχέση ως σχέση παραγωγής

Για την επιστημονική διερεύνηση της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας ως ορισμένης ιδιότυπης μορφής της κεφαλαιοκρατίας «είναι απαραίτητη η εκκίνηση από την αποικιακή σχέση ως βασική σχέση παραγωγής μεταξύ δυο τρόπων παραγωγής, η οποία συνίσταται στη σχέση κυριαρχίας μεταξύ δυο διαφορετικών ως προς τη δομή τους χωρών»⁸.

Ο Μαχντί Αμέλ ξεκινά την αποκάλυψη των ιδιότυπων νομοτελειών της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας από την εξέταση της σχέσης εξαρτημένων και ιμπεριαλιστικών χωρών. Οι πρώτες χώρες καταλαμβάνουν μια θέση εξαρτημένης υποτεταγής εντός αυτής της σχέσης, ενώ οι άλλες (οι ιμπεριαλιστικές) καταλαμβάνουν μια θέση κυριαρχίας. Ο Μαχντί Αμέλ αποκαλεί αυτή τη σχέση «αποικιακή σχέση»⁹.

Επιπλέον, και αυτό είναι γεγονός κεφαλαιώδους σημασίας, ο Μαχντί Αμέλ εξετάζει την αποικιοκρατική σχέση ως σχέση παραγωγής μεταξύ δυο τρόπων παραγωγής, κατανοώντας τον τρόπο παραγωγής υπό την ευρεία έννοια, ως διαδικασία παραγωγής της ολότητας μιας κοινωνικής δομής.

Ο λιβανέζος φιλόσοφος εξετάζει την αποικιακή σχέση ως σχέση στα πλαίσια της οποίας παράγεται και αναπαράγεται η διαφορετικότητα μεταξύ των κοινωνικών δομών των ιμπεριαλιστικών και των εξαρτημένων χωρών, ως μια σχέση εντός της οποίας παράγεται και αναπαράγεται η κυριαρχία των πρώτων έναντι των δεύτερων.

Από πού πρέπει να ξεκινήσει η διερεύνηση αυτής της αποικιακής σχέσης παραγωγής; Ως συνεπής μαρξιστής ο Μαχντί Αμέλ ξεκινά από την καθοριστική σφαίρα της κοινωνικής ζωής, από την σφαίρα της παραγωγής.

«Η μηχανική παραγωγή, καταστρέφοντας τη χειροτεχνική παραγωγή αυτών των αγρών, τις μετατρέπει αναγκαστικά σε πεδία παραγωγής των δικών της πρώτων υλών. Έτσι οι Ανατολικές Ινδίες υποχρεώθηκαν να παράγουν βαμβάκι, μαλλί, κλπ. Διαμορφώνεται ένας καινούργιος διεθνής καταμερισμός της εργασίας που αντιστοιχεί στις κύριες έδρες της μηχανικής παραγωγής και μετατρέπει ένα μέρος της υδρογειού σε πεδίο αγροτικής κυρίως παραγωγής για το άλλο, που είναι πεδίο κυρίως βιομηχανικής παραγωγής»¹⁰.

Ερμηνεύοντας το εν λόγω χωρίο από το *Κεφάλαιο* του Κ. Μαρξ, ο Μαρξντί Αμελ διατυπώνει ορισμένες γενικές θέσεις που αφορούν την αποικιακή σχέση.

Η πρώτη θέση που έλεται άμεσα από το σχετικό χωρίο του Μαρξ έγκειται στην «πλήρη οικονομική εξάρτηση των αποικιακών χωρών από τις κεφαλαιοκρατικές αποικιοκρατικές χώρες»¹¹. Αυτή η πλήρης οικονομική εξάρτηση, την οποία ο Μαρξντί Αμελ θεωρεί πασίγνωστη, προβάλλει ως πλήρης υπαγωγή των αποικιακών χωρών στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας, που υπαγορεύεται από τα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα του κεφαλαιοκρατικού κόσμου. Μ' άλλα λόγια η θέση και ο ρόλος των εξαρτημένων χωρών στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας καθορίζονται από άλλες χώρες, τις ιμπεριαλιστικές, οι οποίες αποτελούν τα κέντρα της μεγάλης βιομηχανίας. Εντός αυτής της σχέσης, η πλευρά που υπάγεται προβάλλει ως πεδίο παραγωγής πρώτων υλών για τη βιομηχανία της κυρίαρχης πλευράς.

Η δεύτερη θέση αφορά την κεφαλαιοκρατία ως ενιαίο σύστημα: «Ο καταμερισμός της εργασίας ως διεθνής καταμερισμός προϋποθέτει την ύπαρξη ενός κόσμου ως ενιαίας ολότητας, μεταξύ των μερών του οποίου υπάρχουν σχέσεις αλληλεπίδρασης, τηρουμένων των διαφορών και διακρίσεων τους. Κατ' αυτό τον τρόπο, αφενός μεν η μοίρα ενός εκάστου των μερών του όλου καθορίζεται από αυτό το όλο και με τη σειρά του το καθορίζει»¹². Ο κεφαλαιοκρατικός κόσμος, το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, απαρτίζει λοιπόν μια οργανική ολότητα, η οποία εδράζεται στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Ωστόσο η δεύτερη θέση που διατυπώνει ο στοχαστής κατά την ερμηνεία του μαρξικού κειμένου δεν εξαντλείται σε αυτό. Εκείνο που ενδιαφέρει τον ερευνητή είναι η διερεύνηση της αποικιακής σχέσης με τη βοήθεια αυτού του κειμένου.

«Αφετέρου –συνεχίζει ο Άμελ– είναι απαραίτητο να επισημάνουμε ότι η δεδομένη ενότητα, η οποία προβάλλει ως αφετηριακή βάση της ανάπτυξης της αποικιακής σχέσης, συνιστά στην πραγματικότητα το ιστορικό αποτέλεσμα αυτής της σχέσης, υπό την ιδιότητα της σχέσης παραγωγής, είναι δηλαδή το ιστορικό αποτέλεσμα της κίνησης, της ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατίας. Είναι η δυτική κεφαλαιοκρατία αυτή που μετέτρεψε σε ενιαίο όλο τόσο τον κόσμο όσο και την ιστορία του, μέσω της μετατροπής της ίδιας της εξωτερικής αγοράς, σε αγορά του βιομηχανικού προϊόντος της, σε κάτι ενιαίο»¹³.

Κατ' αυτό τον τρόπο η αφετηριακή βάση της ανάπτυξης της αποικιακής σχέσης –ο διεθνής καταμερισμός εργασίας, για τον οποίο έγινε λόγος παραπάνω– συνιστά συνάμα και ιστορικό αποτέλεσμα αυτής της σχέσης ως σχέσης παραγωγής. Επιπλέον, όπως εύκολα διαπιστώνουμε από το παραπάνω χωρίο, το ιστορικό αποτέλεσμα της αποικιακής σχέσης ως σχέσης παραγωγής και το ιστορικό αποτέλεσμα της μετατροπής της εξωτερικής αγοράς σε αγορά για τη βιομηχανική παραγωγή της ανεπτυγμένης δυτικής κεφαλαιοκρατίας είναι κάτι ενιαίο, είναι ένα και το αυτό.

Ο Αμελ διευκρινίζει ότι «η κεφαλαιοκρατία μετατρέπει τον κόσμο σε κάτι το ενιαίο μέ-

σω της ανάπτυξης του εξωτερικού εμπορίου, και η διεύρυνση του εξωτερικού εμπορίου της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής δεν είναι τίποτε άλλο παρά η αποικιοποίηση του κόσμου και η ένταξή του σε ορισμένη σχέση με αυτή την παραγωγή, η οποία είναι η αποικιακή σχέση»¹⁴. Με αυτό τον τρόπο, κατά τον Αμέλ, η διαδικασία της διεύρυνσης του εξωτερικού εμπορίου είναι μια διαδικασία αποικιοποίησης του κόσμου, μια διαδικασία ένταξης των υπόλοιπων, των χωρών που υστερούν έναντι της κεφαλαιοκρατίας στο πλαίσιο της αποικιακής σχέσης.

Εδώ γίνεται λόγος για την ιστορική διαδικασία του γίνεσθαι της αποικιακής σχέσης, ως σχέσης παραγωγής, και της παγκόσμιας αγοράς, ως αγοράς των βιομηχανικών προϊόντων της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατίας.

Ο Αμέλ υπογραμμίζει ότι το εν λόγω εξωτερικό εμπόριο (μέσω του οποίου πραγματοποιείται η αποικιοποίηση του κόσμου και η ένταξή του στην αποικιακή σχέση) είναι ένα εμπόριο οι όροι του οποίου υπαγορεύονται πλέον από τις εσωτερικές ανάγκες της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, δηλαδή «όταν ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής προσδιορίστηκε τελειωτικά και άρχισε να αναπτύσσεται στη δική του βάση, υπαγόμενος στις δικές του εσωτερικές νομοτέλειες»¹⁵. Μόνον εφόσον ισχύει αυτός ο ιστορικός όρος μπορεί –κατά τον λβχανέζο φιλόσοφο– να γίνεται λόγος περί της αποικιακής σχέσης ως σχέσης παραγωγής.

Σε αυτό το στάδιο της έρευνας εγείρεται ενώπιον του Αμέλ το ζήτημα του τρόπου της περαιτέρω διερεύνησης της αποικιακής σχέσης και του συνδεόμενου με αυτήν εξωτερικού εμπορίου. Και τα δυο [αντικείμενα] μπορούν να διερευνηθούν εντός της ιστορικής διαδικασίας του γίνεσθαι τους. Ωστόσο, μπορούμε να τα προσεγγίσουμε και ως *διαμορφωμένα* πλέον φαινόμενα, *εξετάζοντας την αλληλεπίδρασή τους*, κατά τη διατύπωση του Αμέλ, τη «δομική τους αλληλεπίδραση». Ο Αμέλ επιλέγει τον δεύτερο τρόπο: «δεν εξετάσαμε το μαρξικό κείμενο από την ιστορική άποψη, αλλά από την άποψη της δομικής πλευράς του, δηλαδή εκείνο που μας ενδιαφέρει κατά την προσπάθεια κατανόησης της αποικιακής σχέσης είναι η δομή της και όχι η ιστορία της, παρά τη θεμελιώδη σημασία της διάγνωσης αυτής της ιστορίας»¹⁶.

Έτσι ο Αμέλ κατά τη μελέτη του προσεγγίζει την αποικιακή σχέση και τη συνδεόμενη με αυτήν παγκόσμια αγορά ως διαμορφωμένα πλέον φαινόμενα. Στη θεώρηση του Αμέλ η αποικιακή σχέση προέβαλλε ως πλήρης υπαγωγή σε ορισμένο διεθνή καταμερισμό της εργασίας, που καθορίζεται ή υπαγορεύεται από τις μεγάλες βιομηχανικές κεφαλαιοκρατικές χώρες. Οι υποταγμένες εξαρτημένες χώρες παράγουν πρώτες ύλες για τη βιομηχανία των κυρίαρχων ανεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών. Αυτοί οι δυο τύποι χωρών συνδέονται μέσω του παγκόσμιου εμπορίου. Αλλά με ποιο τρόπο αλληλεπιδρούν αυτές οι χώρες στα πλαίσια του παγκόσμιου εμπορίου;

Ο Μαχντί Αμέλ περνά στη μελέτη αυτού του ύψιστης σημασίας –κατά τον ίδιο– προβλήματος, η επίλυση του οποίου αποκαλύπτει το βασικό περιεχόμενο της οικονομικής εξάρτησης των «υστερουσών χωρών». Για την επίλυση αυτού του προβλήματος ο Μαχντί Αμέλ στηρίζεται και πάλι στον Μαρξ, δίνοντας τη δική του ερμηνεία στο σχετικό μαρξικό κείμενο.

Κατά τον Μαρξ, «κεφάλαια που είναι τοποθετημένα στο εξωτερικό εμπόριο μπορούν να αποφέρουν υψηλότερο ποσοστό κέρδους, πρώτον, γιατί εδώ γίνεται συναγωνισμός με

εμπορεύματα που παράγονται από χώρες με μικρότερες ευκολίες παραγωγής, έτσι που η πιο προοδευμένη χώρα πουλάει τα εμπορεύματά της πάνω από την αξία τους, μόλο που τα πουλάει πιο φθηνά από των συναγωνιζόμενων χωρών. Το ποσοστό του κέρδους ανεβαίνει, εφόσον η εργασία της πιο προοδευμένης χώρας αξιοποιείται εδώ σαν εργασία μεγαλύτερου ειδικού βάρους, ανεβαίνει το ποσοστό κέρδους, γιατί η εργασία που πληρώνεται όχι σαν ποιοτικά ανώτερη εργασία πουλιέται σαν τέτοια... Μπορεί δηλαδή η χώρα αυτή να δίνει *in natura* [σε είδος] περισσότερη υλοποιημένη εργασία από όση παίρνει, παρόλο που παίρνει το εμπόρευμα πιο φθηνά απ' ό,τι θα μπορούσε να το παράγει η ίδια... Από την άλλη, όσον αφορά τα κεφάλαια που έχουν επενδυθεί σε αποικίες κλπ., μπορούν να αποφέρουν υψηλότερα ποσοστά κέρδους, γιατί εκεί, λόγω του χαμηλότερου επιπέδου ανάπτυξης, το ποσοστό του κέρδους στέκει γενικά πιο ψηλά, όπως επίσης στέκει γενικά πιο ψηλά και ο βαθμός εκμετάλλευσης της εργασίας, όταν χρησιμοποιούν δούλους, κούλι κλπ. Η ευνοούμενη χώρα παίρνει πίσω περισσότερη εργασία έναντι της λιγότερης εργασίας που έδωσε κατά την ανταλλαγή, παρόλο που αυτή η διαφορά, αυτό το παραπάνω, όπως γίνεται γενικά κατά την ανταλλαγή ανάμεσα στην εργασία και στο κεφάλαιο, το τσεπώνει μια ορισμένη τάξη. Εφόσον λοιπόν το ποσοστό του κέρδους είναι υψηλότερο, γιατί στην αποικιακή χώρα είναι γενικά πιο υψηλό, μπορεί το γεγονός αυτό, κάτω από ειρηνικές φυσικές συνθήκες στη χώρα αυτή, να συμβαδίζει με χαμηλές τιμές των εμπορευμάτων. Μια εξίσωση γίνεται, όχι όμως εξίσωση με το παλιό επίπεδο, όπως νομίζει ο Ρικάρτο.

Το ίδιο εξωτερικό εμπόριο όμως αναπτύσσει στο εσωτερικό τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και συνεπάζεται έτσι τη μείωση του μεταβλητού κεφαλαίου έναντι του σταθερού. Από την άλλη μεριά προκαλεί υπερπαραγωγή σε σχέση με το εξωτερικό και γι' αυτό στην παρατέρα πορεία ασκεί πάλι αντίθετη επίδραση»¹⁷.

Όπως υπογραμμίζει ο λιβανέζος μαρξιστής, το βασικό οικονομικό περιεχόμενο της αποικιακής σχέσης είναι μια σχέση κεφαλαιοκρατικής εξάρτησης, είναι η υπερεκμετάλλευση της αποικιακής εξαρτημένης χώρας εκ μέρους της κεφαλαιοκρατικής ανεπτυγμένης χώρας. Ο ίδιος διακρίνει ως αίτιο αυτού του φαινομένου το γεγονός ότι η δεδομένη σχέση είναι σχέση μεταξύ δύο ανισομερώς ανεπτυγμένων χωρών. Ως εκ τούτου η λιγότερο ανεπτυγμένη χώρα δίνει μεγαλύτερη ποσότητα εργασίας (ενσωματωμένη σε εμπορεύματα) έναντι της ποσότητας της εργασίας που παίρνει κατά την ανταλλαγή με την πιο ανεπτυγμένη χώρα.

Ο Αμέλ επισημαίνει ότι η τροπή των πραγμάτων είναι παρόμοια και σχετική με τις επενδύσεις ξένου κεφαλαίου, ωστόσο δεν αναπτύσσει αυτή τη σχέση.

Κατ' αυτό τον τρόπο το κύριο οικονομικό περιεχόμενο της αποικιακής σχέσης ως σχέσης παραγωγής «...λαμβάνει χώρα πάντοτε υπέρ της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατικής χώρας, δηλαδή υπέρ της πιο ανεπτυγμένης χώρας, εφόσον είναι ανταλλαγή μεταξύ δυο ανισων ποσοτήτων εργασίας. Και η διαφορά μεταξύ τους καθορίζει το ποσοστό υπερεκμετάλλευσης της «υστερούσας» χώρας»¹⁸.

Εκείνο που ενδιαφέρει πάντα τον Αμέλ είναι η αποκάλυψη των ιδιότυπων χαρακτηριστικών της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, της διαφοράς της από την ανεπτυγμένη ιμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατία. Ωστόσο η άνιση ανταλλαγή προϋποθέτει την ύπαρξη εμπορευματικής παραγωγής τόσο στην πρώτη όσο και στη δεύτερη. Γι' αυτό, το επόμενο βήμα στην

κίνηση της σκέψης του Αμέλ είναι η μετάβαση στην ανάδειξη της ιδιοτυπίας της εμπορευματικής παραγωγής στις εξαρτημένες χώρες.

Συνεχίζοντας την ερμηνεία του δεύτερου χωρίου του Μαρξ που παραθέσαμε, ο Αμέλ εφιστά την προσοχή μας στο γεγονός ότι η διαφορά στην ανταλλαγή άνισης ποσότητας εργασίας τσεπώνεται από την αστική τάξη της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατικής χώρας, ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Μαρξ, «συνεισφέρει υπέρ της κεφαλαιοκρατικής χώρας συνολικά, δεδομένου ότι συνεισφέρει στην ανάπτυξη και στην ενίσχυση της κεφαλαιοκρατίας σε αυτή τη χώρα»¹⁹.

Τέτοια είναι η επίδραση της άνισης ανταλλαγής στην κυρίαρχη πλευρά της αποικιακής σχέσης. Ποια είναι όμως η επίδραση που ασκείται στην άλλη πλευρά αυτής της σχέσης, στην υποταγμένη και εξαρτημένη χώρα; Για να απαντήσει σε αυτό το ερώτημα ο Αμέλ στρέφει την προσοχή μας στη σκέψη του Μαρξ, από το δεύτερο χωρίο που παραθέσαμε. Κατά την άνιση ανταλλαγή η λιγότερο αναπτυγμένη χώρα «παίρνει το εμπόρευμα πιο φθηνά απ' ό,τι θα μπορούσε να το παράγει η ίδια». Δηλαδή, διευκρινίζει ο Μαχντί Αμέλ, «η αξία ενός και του αυτού εμπορεύματος ως εισαγόμενου είναι μικρότερη από την αξία το ίδιου εμπορεύματος ως παραγόμενου [εντός της χώρας]. Θα έλεγε κανείς ότι δήθεν η αποικιακή σχέση ως σχέση παραγωγής δεν αποβαίνει επωφέλης μόνο για την [ανεπτυγμένη] κεφαλαιοκρατική χώρα, αλλά και για την αποικιοποιούμενη χώρα επίσης. Ισχύει άραγε αυτό στην πραγματικότητα;»²⁰. Κατά τον συγγραφέα του «αποικιακού τρόπου παραγωγής», η απάντηση σε αυτό το ερώτημα, όπως άλλωστε και στο ερώτημα που αφορά την επίδραση της άνισης ανταλλαγής στην εξαρτημένη χώρα, μπορεί να βρεθεί μέσω της σφαιρικής ανάλυσης της δομής της «υπανάπτυκτης» εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας. Ωστόσο ο Μαχντί Αμέλ θεωρεί ότι είναι υποχρεωμένος να δώσει μια συνοπτική απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα. «Είναι ορθά τα λεγόμενα του Μαρξ σχετικά με το εμπόρευμα. Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι η αποικιακή σχέση λειτουργεί υπέρ της αποικιοποιούμενης χώρας, ή υπέρ της ανάπτυξης της παραγωγής της. Τουναντίον, ανακόπτει κάθε προοπτική ανάπτυξης της παραγωγής σε αυτή τη χώρα, εφόσον και καθόσον θέτει αυτή την παραγωγή σε μόνιμη θέση διαρθρωτικού ελλείμματος, λόγω της οποίας η εξαρτημένη χώρα δεν είναι σε θέση να ανταγωνιστεί τα κεφαλαιοκρατικά προϊόντα. Επιπλέον, αυτή (η αποικιακή σχέση – Μ.Σ.) θα ανασχέσει τον όποιο ανταγωνισμό, τον όποιο αγώνα για τη δημιουργία ίδιας παραγωγής, δεδομένου ότι το αποτέλεσμα αυτού του αγώνα είναι εκ προοιμίου γνωστό. Το αποτέλεσμα αυτό θα είναι αναπόφευκτα υπέρ της ανεπτυγμένης παραγωγής όσο υφίσταται η αποικιακή σχέση». Και συνεχίζει: «Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αποικιακή σχέση προβάλλει ως εκείνη η ιστορική δύναμη που παραλύει κάθε κίνηση για την ανάπτυξη της αποικιακής παραγωγής. Γι' αυτό μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η ανάπτυξη της παραγωγής στην αποικιοποιούμενη ή «υποανάπτυκτη» χώρα αναπόδραστα περνά μέσα από τη ρήξη της αποικιακής σχέσης»²¹.

Κατ' αυτό τον τρόπο, με μια πρωταρχική εξέταση της επίδρασης της άνισης ανταλλαγής στην εξαρτημένη χώρα, καθίσταται σαφές ότι η άνιση ανταλλαγή είναι, κατά τον Αμέλ, μια ιστορική δύναμη, η οποία δεν λειτουργεί απλώς ανασχετικά, αλλά και παραλύει την ανάπτυξη της παραγωγής σε αυτή τη χώρα.

Προτρέχοντας λίγο της περαιτέρω πραγμάτευσης και προς αποφυγή παρεξηγήσεων εκ μέρους μερίδας των αναγνωστών θα επισημάνουμε ότι, όταν ο Αμέλ αναφέρεται στην αποικιακή σχέση ως δύναμη που παραλύει την ανάπτυξη της παραγωγής στην εξαρτημένη χώρα, εννοεί

κατά κύριο λόγο την παραλυτική επίδραση της αποικιακής σχέσης στη μετάβαση της παραγωγής της εξαρτημένης χώρας στη μεγάλη βιομηχανική παραγωγή, δεδομένου ότι η άνιση ανταλλαγή είναι ανταλλαγή προϊόντος που συνιστά πρώτες ύλες έναντι βιομηχανικού προϊόντος.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επισημάνουμε ότι, βάσει μιας τέτοιου είδους κατανόησης της επίδρασης της άνισης ανταλλαγής ή της αποικιακής σχέσης στην παραγωγή της εξαρτημένης χώρας, η υστέρηση των εξαρτημένων χωρών δεν προβάλλει πλέον ως αποτέλεσμα της ιστορικής υπανάπτυξης αυτών των χωρών, αλλά παράγεται και αναπαράγεται από την ίδια την αποικιακή σχέση, από την ίδια τη σχέση της εκμετάλλευσης αυτών των χωρών εκ μέρους των ιμπεριαλιστικών χωρών. Επιπλέον, με την αποικιακή σχέση, με τις σχέσεις της άνισης ανταλλαγής, δεν παράγεται μόνον η υπανάπτυξη των εξαρτημένων χωρών. Μαζί με αυτήν παράγεται και αναπαράγεται επίσης και η πρόοδος των ιμπεριαλιστικών χωρών. «Δεν θα διαστρεβλώσουμε την αλήθεια –γράφει ο Αμέλ– εάν πούμε ότι η ανάπτυξη της Δυτικής Κεφαλαιοκρατίας στα πλαίσια της αποικιακής παραγωγής είναι εξίσου το ιστορικό αποτέλεσμα της υπανάπτυξης των αποικιοποιούμενων χωρών, δηλαδή των χωρών της Ασίας, της Αφρικής, της Λατινικής Αμερικής, όπως και η ίδια αυτή η υπανάπτυξη είναι το ιστορικό αποτέλεσμα της ανάπτυξης της Δυτικής Κεφαλαιοκρατίας»²². Γενικεύοντας την τελευταία σκέψη ο Αμέλ γράφει: «Εδώ φθάνουμε στη βασική στιγμή. Έγκειται στο γεγονός ότι η δεδομένη σχέση παραγωγής κατατείνει διαρκώς στη συνένωση δύο διαφορετικών ως προς τη δομή τους δομών, σε μίαν ιστορικά αντιφατική ενότητα, όπου η καθενιά παραγωγή εξαρτάται από την άλλη κατά την κίνησή της ... κατά τρόπο ώστε να υψώχρει αλληλεξάρτηση μεταξύ αυτών των δυο παραγωγών. Ωστόσο αυτή η αλληλεπίδραση διαφέρει ως προς τη μορφή και τις επιπτώσεις που επιφέρει στις διάφορες πλευρές της αποικιακής σχέσης. Έτσι σε σχέση με τον αποικιοκράτη παίρνει τη μορφή της κυριαρχίας, ενώ σε σχέση με τις αποικίες παίρνει τη μορφή της υποταγής. Αναπτύσσει έντονα τις παραγωγικές δυνάμεις στη χώρα του αποικιστή, ενώ περιορίζει, εάν δεν παραλύει, την ανάπτυξή τους στην αποικιοποιούμενη χώρα»²³. Η αποικιακή σχέση προβάλλει ως σχέση που συνδέει δυο διαφορετικές ως προς τη δομή τους παραγωγές. Η δομή της πρώτης είναι εκείνη η δομή της ανεπτυγμένης παραγωγής όπου κυριαρχεί η μεγάλη βιομηχανία. Η δομή της δεύτερης είναι η δομή εκείνης της υπανάπτυκτης παραγωγής όπου η μεγάλη βιομηχανία είτε δεν έχει εμφανιστεί είτε έχει μεν εμφανιστεί αλλά δεν κυριαρχεί. Επιπλέον, η αποικιακή σχέση είναι μια σχέση που αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας και παραλύει την ανάπτυξή τους στην εξαρτημένη κοινωνία. Και μάλιστα η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της πρώτης αποτελεί αναγκαίο όρο και αποτέλεσμα της υπανάπτυξης τους στη δεύτερη, ενώ η υπανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της δεύτερης αποτελεί αναγκαίο όρο και αποτέλεσμα της ανάπτυξής τους στην πρώτη. Οι πλευρές αυτές αλληλοπροϋποτίθενται και αλληλοαναπαράγονται.

Εφόσον και καθόσον η απεικόνιση της αλληλεπίδρασης των πλευρών της αντίθεσης βρίσκεται σε αυτό το επίπεδο, η όλη πραγμάτευση της αλληλεπίδρασης των πλευρών δεν επιτρέπει την ανάδειξη του τρόπου με τον οποίο αυτές οι πλευρές αρνούνται η μια την άλλη. Έτσι, η αλληλεπίδρασή τους –η αποικιακή σχέση– προβάλλει ως μια κατά βάση αμετάβλητα επαναλαμβανόμενη σχέση. Και αυτό δεν είναι τυχαίο. Απορρέει από το γεγονός ότι η περιγραφή των χαρακτηριστικών της αποικιακής σχέσης περιορίζεται κατά κύριο λόγο

στη σφαίρα της (έστω και άνισης) ανταλλαγής. Ο ίδιος ο Αμέλ, σε αντιστοιχία με το δεδομένο επίπεδο ανάπτυξης της έρεινιάς του, περιγράφει ως εξής τα χαρακτηριστικά της σχέσης μεταξύ αποικιακής παραγωγής (εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας) και κεφαλαιοκρατικής παραγωγής: «η σχέση μεταξύ αυτών των δυο παραγωγών είναι αναπόφευκτα μια σχέση ανακινκλούμενη, βραχινκινκλούμενη στον εαυτό της, που προβάλλει στην ανάπτυξη της ως σταθερά επαναλαμβανόμενη, όσο μεταξύ τους έχει θέση η αποικιακή σχέση, όσο δεν υπάρχει η δυνατότητα υπέρβασης της μεν ή της δε [παραγωγής] με τη μετάβαση σ' έναν νέο τρόπο παραγωγής. Η αποικιακή σχέση συνιστά το εσωτερικό όριο της ανάπτυξης της καθεμιάς από αυτές τις δυο παραγωγές. Η ύπαρξη αυτού του ορίου διασφαλίζει τη διατήρηση των βάσεων αυτής της ανάπτυξης χωρίς κάποιες αλλαγές. Με άλλα λόγια, τυχόν αλλαγές των εκφάνσεων αυτών των βάσεων επέρχονται στα πλαίσια αυτού του ορίου, η ύπαρξη του οποίου διατηρεί αυτές τις βάσεις. Αυτό άραγε δεν συνιστά τον «φαύλο κύκλο» της «υπανάπτυξης» όσον αφορά τις αποικιακές χώρες;»²⁴. Έτσι ο λιβανέζος στοχαστής καταλήγει στο εξής συμπέρασμα: «Προτρέχοντας ... και συνάγοντας από τα προαναφερθέντα ένα συμπέρασμα, στο οποίο θα επανέλθουμε, ας πούμε το εξής: η υπέρβαση της αποικιακής-κεφαλαιοκρατικής παραγωγής περνά αναπόδραστα μέσα από ρήξη της αποικιακής σχέσης. Δηλαδή η μετάβαση στο σοσιαλισμό, τόσο στις «υπανάπτυκτες» όσο και στις κεφαλαιοκρατικές χώρες, περνά αναπόδραστα μέσα από τη ρήξη αυτής της σχέσης, μέσω από την επαναστατική κατάργησή της. Η επανάσταση εναντίον της αποικιοκρατίας είναι η μόνη οδός για την απελευθέρωση του ανθρώπου»²⁵.

Βάσει των προαναφερθέντων, σε συνδυασμό με τα όσα αναφέραμε στην αρχή του παρόντος κειμένου αναφορικά με τις κυρίαρχες αντιλήψεις στο αραβικό κομμουνιστικό κίνημα για την πορεία της ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας και τη φύση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, μπορούμε να επισημάνουμε τη διαφορά των συμπερασμάτων του Αμέλ με αυτές τις απόψεις. Εφόσον η αποικιακή σχέση ευνοεί σφόδρα την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της κυρίαρχης ιμπεριαλιστικής πλευράς ενώ –κατά τα λεγόμενα του Αμέλ– παραλύει την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της εξαρτημένης, της υποταγμένης πλευράς, έπεται ότι δεν υφίσταται, στα πλαίσια της αποικιακής σχέσης, μια ιστορική δυνατότητα μετάβασης σε μια κεφαλαιοκρατία με μεγάλη βιομηχανία, παρόμοια με αυτή της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατίας. Συνεπώς, η μετάβαση στην ανεξάρτητη κεφαλαιοκρατία που επαγγέλλόταν η πλειονότητα των κομμουνιστικών κομμάτων του αραβικού κόσμου είναι μια αυταπάτη. Επιπλέον, η απαλλαγή από την εξαρτημένη υποταγή στις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες συνιστά μια διαδικασία άρνησης της κεφαλαιοκρατίας στις εξαρτημένες χώρες, είναι η μετάβαση στο σοσιαλισμό. Συνεπώς, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας είναι αγώνας ταξικός.

Τότε, ήταν ευρέως διαδεδομένες στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα οι αντιλήψεις που θεωρούσαν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα μέρος του παγκόσμιου κινήματος για το σοσιαλισμό (λόγω του αντιιμπεριαλιστικού του χαρακτήρα). Σε αντιδιαστολή με αυτές τις αντιλήψεις, ο Αμέλ θεωρεί ότι το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα συνιστά οργανικό μέρος του παγκόσμιου κινήματος για το σοσιαλισμό, εφόσον και καθόσον αγωνίζεται για την απελευθέρωση από την κεφαλαιοκρατία και τη μετάβαση στο σοσιαλισμό.

Επανερχόμενοι στην παρουσίαση της αντίληψης του Αποικιακού τρόπου παραγωγής

του λιβανέζου φιλόσοφου, ας επισημάνουμε ότι ο Μαχντί Αμέλ ορθώς θεωρεί το τελευταίο συμπέρασμα του ως ορισμένη προτρέχουσα σύλληψη, έναντι της πορείας της έρευνας, δεδομένου ότι η αποικιακή σχέση προβάλλει κατά το εν λόγω στάδιο ανάπτυξης της έρευνας του ως σχέση «ανακυκλούμενη, βραχικυκλούμενη στον εαυτό της». Επομένως ακόμα δεν έχουν αποκαλυφθεί οι βαθύτερες αντιφάσεις που θέτουν τους όρους για την εσωτερική αναγκαιότητα της άρνησης αυτής της σχέσης. Η αποκάλυψη αυτών των βαθύτερων αντιφάσεων προϋποθέτει απαραίτητα την προώθηση της έρευνας της αποικιακής σχέσης από τη σφαίρα της ανταλλαγής στη σφαίρα της καθαυτό παραγωγής.

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι ο κύριος σκοπός της έρευνας του Αμέλ είναι η αποκάλυψη των ιδιότυπων νομοτελειών της ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας ως οργανικού μέρους του ενιαίου παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Ο συγγραφέας του *Αποικιακού τρόπου παραγωγής* ξεκινά την έρευνά του από μια ορισμένη ήδη διαμορφωμένη ιστορική μορφή του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας. Εντός της οι εξαρτημένες χώρες προβάλλουν ως πεδίο αγροτικής παραγωγής που παράγει πρώτες ύλες για τη βιομηχανία των ανεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών, οι οποίες πρεσβεύουν το πεδίο της βιομηχανικής παραγωγής. Οι εξαρτημένες χώρες υπάγονται σε αυτό τον διεθνή καταμερισμό εργασίας, ο οποίος καθορίζεται, υπαγορεύεται από τις ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες, από τις ιμπεριαλιστικές χώρες. Στη συνέχεια ο συγγραφέας εξετάζει τη σχέση μεταξύ αυτών των δυο τύπων χωρών, από την άποψη της ήδη διαμορφωμένης παγκόσμιας αγοράς. Αποδεικνύεται ότι η μεταξύ τους εμπορευματική ανταλλαγή είναι μια άνιση ανταλλαγή, δηλαδή η πλέον ανεπτυγμένη πλευρά παίρνει μεγαλύτερη ποσότητα εργασίας από τη λιγότερο ανεπτυγμένη σε σύγκριση με αυτή που δίνει στην τελευταία ως αντάλλαγμα. Συνεχίζοντας την ανάλυση της επίδρασης της άνισης ανταλλαγής σε αμφότερες τις πλευρές της αποικιακής σχέσης, της σχέσης που συνενώνει την εξαρτημένη «υπανάπτυκτη» κεφαλαιοκρατία με την ανεπτυγμένη ιμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατία, ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η άνιση ανταλλαγή αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις της ιμπεριαλιστικής κεφαλαιοκρατίας και παθαίνει την ανάπτυξή τους στην εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία. Κατ' αυτό τον τρόπο, η υστέρηση ως προς την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας συνιστά συνάμα και αναγκαίο όρο και αποτέλεσμα της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων της ιμπεριαλιστικής κεφαλαιοκρατίας. Αμφότερες οι πλευρές (της αντίθεσης) αλληλοπροϋποτίθενται και αλληλοαναπαράγονται. Η αποικιακή σχέση προβάλλει ως σχέση ανακυκλούμενη και αενάως επαναλαμβανόμενη.

Η ύπαρξη άνισης εμπορευματικής ανταλλαγής προϋποθέτει την ύπαρξη εμπορευματικής παραγωγής στις πλευρές αυτής της ανταλλαγής. Ωστόσο ο βασικός σκοπός της έρευνας του Αμέλ είναι η αποκάλυψη της ιδιότητας της ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας. Γι' αυτό και περνά στη μελέτη της ιδιότητας της εμπορευματικής παραγωγής της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, δηλαδή περνά στη διερεύνηση της σφαίρας της παραγωγής της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας.

Από τις προαναφερθείσες απόψεις του Μαχντί Αμέλ μπορούμε να συναγάγουμε ορισμένες ιδιαιτερότητες της ανάπτυξης της εμπορευματικής παραγωγής της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας. Πρώτον, η εμπορευματική παραγωγή των εξαρτημένων χωρών κατειθίνε-

ται κατά βάση στην εξωτερική αγορά, στην εξαγωγή πρώτων υλών εν είδει εμπορευμάτων. Δεύτερον, περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τους κλάδους παραγωγής πρώτων υλών. Τρίτον, υστερεί πάντοτε ως προς την ανάπτυξη της, εφόσον –κατά τον Αμέλ– η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων στις εξαρτημένες χώρες έχει παραλύσει. Η μεγάλη βιομηχανία σε αυτές τις χώρες είτε απουσιάζει είτε δεν είναι κυρίαρχη.

Η ιδιοτυπία της γένεσης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας

Ακολουθώντας το *Κεφάλαιο* του Κ. Μαρξ, ο Μαχντί Αμέλ πιστεύει ότι η ανάπτυξη της εμπορευματικής παραγωγής στις αποικιακές χώρες πέρασε από δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο είναι το στάδιο κατά το οποίο γενικεύεται η εμπορευματική παραγωγή, όπου η προκεφαλαιοκρατική παραγωγή περνά στην κατεξοχήν παραγωγή *εμπορευμάτων*. Το δεύτερο στάδιο είναι το στάδιο της μετατροπής της εμπορευματικής παραγωγής που ανέκλυψε επί προκεφαλαιοκρατικής βάσης σε κεφαλαιοκρατική παραγωγή. Πρόκειται για το στάδιο της «κεφαλαιοκρατικοποίησης» των αποικιακών χωρών κατά τη διατύπωση του Αμέλ. Ο τελευταίος διατυπώνει το πρόβλημα της περαιτέρω έρευνας ως εξής: «ποια είναι η ιστορική μορφή που παίρνει η «κεφαλαιοκρατικοποίηση» της παραγωγής της αποικιακής χώρας;»²⁶.

Ένα από τα διακριτικά γνωρίσματα των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων στις εξαρτημένες χώρες έγκειται, κατά τον Μαχντί Αμέλ, στο γεγονός ότι οι σχέσεις αυτές δεν ανέκλυψαν ως αποτέλεσμα της αντικειμενικής λογικής της ανάπτυξης των προκεφαλαιοκρατικών τρόπων παραγωγής που υπήρχαν στις αποικίες. Μ' άλλα λόγια, η μετάβαση των εξαρτημένων χωρών «από τον προγενέστερο της αποικιοποίησης τρόπο παραγωγής στον αποικιακό τρόπο παραγωγής δεν υπαγόταν στην ιστορική αναγκαιότητα του πρώτου, αλλά ήταν το αποτέλεσμα του εσωτερικού μετασχηματισμού της δομής αυτής της αναγκαιότητας, δηλαδή της παραμόρφωσής της υπό την επίδραση μιας εξωτερικής δύναμης που λειτουργήσει ως κινητήριοις δύναμη αυτής της διαδικασίας.

Η σημασία του δεδομένου ιστορικού φαινομένου έγκειται στο εξής: επανάσταση με τη μαρξιστική έννοια, δηλαδή με την επιστημονική έννοια, είναι η μετάβαση από έναν ορισμένο τρόπο παραγωγής σε έναν άλλο, δηλαδή από μια ορισμένη κοινωνική δομή σε μια άλλη. Ωστόσο αυτό που συνέβη στις αποικιακές χώρες κατά τη μετάβαση στον αποικιακό τρόπο παραγωγής δεν μπορεί να θεωρηθεί επανάσταση στην κυριολεξία αυτού του όρου, δεδομένου ότι η επανάσταση είναι μια δύναμη που απελευθερώνει την ιστορία και πραγματώνει πραγματικές δυνατότητες που βρίσκονται εντός της»²⁷.

Κατ' αυτό τον τρόπο, η γένεση της κεφαλαιοκρατίας πραγματοποιήθηκε στις κεφαλαιοκρατικές χώρες υπό την επίδραση μιας δύναμης εξωτερικής, σε σχέση με την ιστορική πορεία της ανάπτυξης αυτών των χωρών. Ο μετασχηματισμός των δομών των προκεφαλαιοκρατικών τρόπων παραγωγής καθοριζόταν και υπαγορευόταν από μια λογική εξωτερική έναντι της εσωτερικής λογικής της ανάπτυξης αυτών των τρόπων. Η γένεση της κεφαλαιοκρατίας στις εξαρτημένες χώρες δεν συνιστούσε πραγμάτωση των ενυπαρχουσών στις προκεφαλαιοκρατικές κοινωνικοοικονομικές δομές που υπήρχαν σ' αυτές τις χώρες πριν από την αποικιοποίησή τους. Γι' αυτό, η εμφάνιση και η διαμόρφωση της κεφαλαιοκρατίας στις

εξαρτημένες χώρες δεν συνιστά επαναστατική διαδικασία, δεν είναι επαναστατικού χαρακτήρα, όπως επισημαίνει ο θεωρητικός του «αποικιακού τρόπου παραγωγής».

Ο Μαχντί Αμέλ παραθέτει πληθώρα γεγονότων που αφορούν την ιστορική ανάπτυξη διαφόρων αραβικών χωρών (της Αλγερίας, της Αιγύπτου, του Λιβάνου κ.ά.) δηλωτικών της βίαιης εισαγωγής της αποικιακής κεφαλαιοκρατικής ιδιωτικής ιδιοκτησίας επί του βασιικού –κατά τον Αμέλ– μέσου παραγωγής των προκεφαλαιοκρατικών τρόπων παραγωγής των αποικιακών χωρών, δηλαδή επί της γης. Εδώ μάλιστα, οι νεόκοποι ιδιωτικοί ιδιοκτήτες της αποικιακής κεφαλαιοκρατίας δεν είναι άλλοι από τους τέως επικεφαλής κοινοτήτων και φυλών και τους τέως φεουδάρχες. Αυτοί συνδέονται κατεξοχήν με τις κατεστημένες τάξεις των προκεφαλαιοκρατικών κοινωνιών.

Ο Μαχντί Αμέλ δεν προχωρά στην ανάλυση αυτών των γεγονότων. Απλώς τα παραθέτει ως παραδείγματα που επιβεβαιώνουν την ιδιαιτερότητα της γένεσης και διαμόρφωσης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω. Απλώς επισημαίνει ότι η γη παραμένει το κύριο μέσο παραγωγής στον αποικιακό τρόπο παραγωγής. Η ιδιωτική γαιοκτησία δεν είναι φεουδαρχική. Είναι αποικιακή ιδιοκτησία βάσει της οποίας παράγονται εμπορεύματα για εξαγωγή.

Τα χαρακτηριστικά της αποικιακής βιομηχανίας

Εάν αυτή η πρώτη ιδιαιτερότητα αφορά το ιστορικό γίνεσθαι της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, η δεύτερη ιδιαιτερότητα, στη διατύπωση της οποίας θα περάσουμε, αφορά την ήδη διαμορφωμένη εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία. Η ανάδειξη αυτής της ιδιαιτερότητας αποτελεί ουσιαστική συνιστώσα της αντίληψης του Μαχντί Αμέλ για την εξαρτημένη αποικιακή κεφαλαιοκρατία.

Όπως είδαμε, κατά την εξέταση της άνισης ανταλλαγής, ο λιβανέζος στοχαστής θεωρεί ότι η αποικιακή σχέση οδηγεί στην *υπανάπτυξη* των παραγωγικών δυνάμεων και ιδιαίτερα της βιομηχανίας της εξαρτημένης χώρας, λειτουργεί ως γενεσιουργός αιτία αυτής της υπανάπτυξης. Με αυτή την έννοια κάνει λόγο ακόμα και για την «παράλυση» της ανάπτυξης αυτών των παραγωγικών δυνάμεων.

Ο Αμέλ σε ορισμένο βαθμό συγκεκριμενοποιεί την αντίληψή του για την υπανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής χώρας: «Μπορούμε να επιβεβαιώσουμε ότι η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων (της εξαρτημένης χώρας – Μ.Σ.) στα πλαίσια της αποικιακής σχέσης ποτέ δεν μπορεί να είναι όμοια με την ανάπτυξη τους στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή, ώστε να λάβει χώρα η βιομηχανική επανάσταση που είναι απαραίτητη για την απελευθέρωσή τους»²⁸. Η παράλυση, η υπανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας έγκειται, κατά τον Αμέλ, στην αδυναμία εκδήλωσης της βιομηχανικής επανάστασης όπως αυτή έλαβε χώρα στην ιστορική ανάπτυξη της δυτικής κεφαλαιοκρατίας, όπου η βιομηχανική επανάσταση λειτούργησε ως δύναμη που απελευθέρωσε τις παραγωγικές δυνάμεις και δημιούργησε τη βάση για την ανάπτυξη της κεφαλαιοκρατίας επί της δικής της βάσης.

Ο Μαχντί Αμέλ δεν αγνοεί την ύπαρξη βιομηχανίας στις εξαρτημένες χώρες. Τη χαρακτηρίζει όμως «υπανάπτυκτη» βιομηχανία. «Η βιομηχανία στις χώρες μας είναι μάλλον

χειροτεχνικού-βιοτεχνικού χαρακτήρα σε αντιδιαστολή με τον χαρακτήρα της μεγάλης βιομηχανίας που βλέπουμε επί κεφαλαιοκρατίας. Είναι, όπως λέγεται συχνά, ελαφρά βιομηχανία, δηλαδή βιομηχανία *καταναλωτικών αγαθών*. Ως εκ τούτου περιορίζεται στην παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και είναι απολύτως ανίκανη να παράγει μέσα παραγωγής. Αυτό είναι το κύριο χαρακτηριστικό που την καθιστά «υπανάπτυκτη» βιομηχανία. Και εάν ακόμα αντιπαράβαλουμε αυτή την «υπανάπτυκτη» βιομηχανία μόνο με την κεφαλαιοκρατική βιομηχανία καταναλωτικών αγαθών, καθίστανται σαφείς οι ποσοτικές και ποιοτικές διαφορές τους. Αυτή προβάλλει κατά πολύ ασθενέστερη της πρώτης και λιγότερο συγκροτημένη. Εξ ου και η προσέγγισή της με τη χειροτεχνική-βιοτεχνική δραστηριότητα. Ακόμα και οι πλέον προωθημένοι τομείς της προβάλλουν ως ιδιαίτερα ασθενείς έναντι των αντίστοιχων τομέων παραγωγής καταναλωτικών αγαθών των ανεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών. Ως εκ τούτου η εκτίμηση της «υπανάπτυκτης» βιομηχανίας δεν θα πρέπει να επιχειρείται σ' ένα κλειστό περιβάλλον, αλλά βάσει της βιομηχανικής ανάπτυξης στον κόσμο και ιδιαίτερα υπό το πρίσμα της ανάπτυξης της κεφαλαιοκρατικής βιομηχανίας»²⁹.

Μια από τις βασικές πλευρές της υστέρησης της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων της κεφαλαιοκρατίας έγκειται στον ιδιότυπο χαρακτήρα της βιομηχανίας των εξαρτημένων χωρών που επισημαίνει ο Αμέλ. Η βιομηχανία σε αυτές τις χώρες κατευθύνεται στην παραγωγή αγαθών άμεσης κατανάλωσης. Είναι απολύτως ακατάλληλη για την παραγωγή μέσων παραγωγής και ως εκ τούτου είναι μια «υπανάπτυκτη» βιομηχανία. Είναι ελαφρά βιομηχανία που έχει κατεξοχήν χειροτεχνικά-βιοτεχνικά χαρακτηριστικά.

Επισημαίνουμε ότι αυτός ο κατεξοχήν χειροτεχνικός-βιοτεχνικός χαρακτήρας αναδεικνύεται από τον Μαχντί Αμέλ κατά την αντιπαράβολή της με τη βιομηχανία καταναλωτικών αγαθών της ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατίας. Δηλαδή ο χειροτεχνικός-βιοτεχνικός χαρακτήρας της «υπανάπτυκτης» βιομηχανίας έχει για τον Αμέλ *σχετικό* νόημα.

Ποια είναι η σχέση της «υπανάπτυκτης» βιομηχανίας με την εξαρτημένη κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη;

Αφενός μεν η «υπανάπτυκτη» κεφαλαιοκρατική βιομηχανία έχει την τάση να μετεξελιχθεί σε μεγάλη βιομηχανία, να περάσει σε πιο ανεπτυγμένο επίπεδο. Ωστόσο, στην οικονομία των εξαρτημένων χωρών η κυριαρχία της παραγωγής πρώτων υλών, η εξαγωγή τους και η εισαγωγή *βιομηχανικών* προϊόντων από τις ιμπεριαλιστικές χώρες είναι οι όροι που της κλείθουν αυτή την οδό της ανάπτυξης και την καθιστούν ανέφικτη, όπως υπογραμμίζει ο Μαχντί Αμέλ. Γι' αυτό υπάρχει μιαν αντίφαση μεταξύ τους.

Από την άλλη πλευρά, ο λιβανέζος μαρξιστής επισημαίνει ότι «η ανάπτυξη της βιομηχανίας καταναλωτικών προϊόντων είναι συμβατή με τη νέα μορφή της αποικιοκρατίας. Μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για την ανάπτυξη αυτής της αποικιοκρατίας και τη διεξόδου της στην «υπανάπτυκτη» χώρα. Αυτή η νέα μορφή της αποικιοκρατικής σχέσης προσδιορίζεται ως νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας, όπου οι χώρες που παράγουν πρώτες ύλες έχουν τη δυνατότητα να παράγουν μόνο καταναλωτικά αγαθά, ενώ οι βιομηχανικές χώρες παράγουν τα μέσα για την παραγωγή των καταναλωτικών αγαθών. Αυτός ο νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας είναι στην πραγματικότητα καταμερισμός της βιομηχανικής εργασίας στα πλαίσια του γενικού διεθνούς καταμερισμού της εργασίας»³⁰. Επομένως, ο νέος καταμερισμός εργασίας στον οποίο αναφέρεται ο Μαχντί Αμέλ δεν αίρει τον πα-

λαιό διεθνή καταμερισμό της εργασίας, βάσει του οποίου στις εξαρτημένες χώρες επιφυλάσσεται η τύχη του πεδίου της αγροτικής παραγωγής και της παραγωγής πρώτων υλών για τη βιομηχανία των ανεπτυγμένων ιμπεριαλιστικών χωρών, δηλαδή των κέντρων της μεγάλης βιομηχανίας σε αυτό τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας. Ο νέος καταμερισμός της εργασίας εντάσσεται στα πλαίσια του παλαιού, χωρίς να τον μετασχηματίζει ουσιαστικά. Γι' αυτό ο Μαχντί Αμέλ προχωρά με την εξής επισημάνση στον προσδιορισμό της σχέσης της «υπανάπτυκτης» βιομηχανίας των εξαρτημένων χωρών με την κεφαλαιοκρατική εξαρτημένη ανάπτυξη: «Αυτό σημαίνει ότι η αποικιακή δομή της «υπανάπτυκτης» χώρας είναι αυτή που καθορίζει με τη σειρά της τον αποικιακό χαρακτήρα της «υπανάπτυκτης» χώρας και διατηρεί την «υπανάπτυξη» της αντί να την αίρει. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας στην «υπανάπτυκτη» χώρα, υπό την ιδιότητα της βιομηχανίας καταναλωτικών αγαθών, ενισχύει και εδραϊώνει τη διαφθωτική συνάφεια μεταξύ αποικιακής παραγωγής και αποικιοκρατικής κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, κατά τρόπο ώστε σε μόνιμη βάση η πρώτη να γίνεται θεμέλιο της δεύτερης, ενώ η δεύτερη γίνεται επακόλουθο της πρώτης»³¹.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, αφενός μεν η κεφαλαιοκρατική «υπανάπτυκτη» βιομηχανία έχει την τάση να μετεξελιχθεί σε μεγάλη βιομηχανία, σε κυρίαρχη μεγάλη βιομηχανία, και ως εκ τούτου έρχεται σε αντίθεση με την εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία που εδράζεται στην κυριαρχία της αγροτικής παραγωγής και της παραγωγής πρώτων υλών. Αφετέρου δε η ίδια η ύπαρξη αυτής της «υπανάπτυκτης» βιομηχανίας εδράζεται, κατά τα λεγόμενα του Αμέλ, στη νέα μορφή της αποικιακής σχέσης, η οποία συνίσταται σε έναν καταμερισμό της βιομηχανικής εργασίας στα πλαίσια του γενικού καταμερισμού της εργασίας (γεωργία-βιομηχανία), όπου οι ανεπτυγμένες κεφαλαιοκρατικές χώρες κυριαρχούν υποτάσσοντας τις «ασθενώς ανεπτυγμένες» χώρες. Από αυτή την άποψη η «υπανάπτυκτη» βιομηχανία της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας δεν βρίσκεται σε μια σχέση αντίφασης με την εξαρτημένη ανάπτυξη, αλλά είναι καθ' όλα συμβατή με αυτήν, εφόσον αυτή η εξάρτηση λειτουργεί ως το θεμέλιο της ύπαρξής της.

Επιπλέον, η «υπανάπτυκτη» βιομηχανία δεν είναι σε θέση να άρει, να μετασχηματίσει ριζικά εκείνο το θεμέλιο επί του οποίου κρίσταται. Τουναντίον, το ενισχύει, κατά τέτοιο τρόπο ώστε δεν αλληλοαποκλείονται αλλά αλληλοθεμελιώνονται. Μ' άλλα λόγια κυριαρχεί η δεύτερη πλευρά αυτής της διττής θέσης της «υπανάπτυκτης» βιομηχανίας της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, όσον αφορά τη σχέση της με την εξάρτηση της κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης³².

Έτσι ο Αμέλ τεκμηριώνει το ανέφικτο της βιομηχανικής επανάστασης στις εξαρτημένες χώρες. Μιας βιομηχανικής επανάστασης που θα δημιουργούσε τη βάση για τη μετάβασή τους σε μιαν ανεξάρτητη ανεπτυγμένη κεφαλαιοκρατία, αναπτυσσόμενη επί της δικής της βάσης.

Κατά τη γνώμη του Αμέλ αυτή η τελευταία θέση παραμένει ορθή, ακόμα και όταν ανακύπτει μεγάλη βαριά βιομηχανία στις εξαρτημένες χώρες, ακόμα και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες έχει ανακύψει παραγωγή μέσων παραγωγής.

Αμέσως εγείρεται το ερώτημα: πώς μπορεί ο Μαχντί Αμέλ να μιλά για την ύπαρξη βαριάς βιομηχανίας και για παραγωγή μέσων παραγωγής σε μια εξαρτημένη χώρα, εφόσον μόλις πριν λίγο απέρριπτε αυτή τη δυνατότητα; Είναι γεγονός ότι εδώ υπάρχει μιαν αντίφαση στο έργο του Αμέλ. Φρονούμε όμως ότι αυτή συνδέεται με μια ορισμένη φάση στη διαδικασία της εμβάθυνσης της έρευνάς του.

Στην πορεία της εξέτασης των τάξεων³³ της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας

και συγκεκριμένα κατά την εξέταση της σχέσης μεταξύ ιμπεριαλιστικής αστικής τάξης και αποικιακής αστικής τάξης (άρχουσας τάξης –κατά τον Αμέλ– στην εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία), ο Αμέλ προσκρούει στο γεγονός της ύπαρξης βαριάς βιομηχανίας ή παραγωγής μέσων παραγωγής σε ορισμένες εξαρτημένες χώρες, όπως είναι η Βραζιλία και οι Ινδίες.

Πώς εξηγείται αυτό το γεγονός, το οποίο δεν εναρμονίζεται με ορισμένα συμπεράσματα ή θέσεις που έχει αναπτύξει παραπάνω ο Αμέλ;

Ο Αμέλ απλώς επισημαίνει –χωρίς περαιτέρω διερεύνηση– τα εξής: «η σύγχρονη ανάπτυξη του ιμπεριαλισμού κατατείνει σαφώς προς έναν άλλο διεθνή καταμερισμό εργασίας (διαφορετικό σε σύγκριση με τον διεθνή καταμερισμό εργασίας μεταξύ γεωργικών και βιομηχανικών χωρών – Μ.Σ.) που εδράζεται στην ύπαρξη στις ιμπεριαλιστικές χώρες (και όχι μόνο σε αυτές) τέτοιων ειδών βιομηχανίας, όπου η παραγωγικότητα της εργασίας επιτυγχάνει πολύ υψηλό επίπεδο. Αυτά τα είδη βιομηχανίας βασίζονται στην τεράστια ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνικής που ήταν κάποτε απροσπλάστη για τη βιομηχανία των αποικιακών χωρών, χαρακτηριστικό των οποίων ήταν το χαμηλό επίπεδο παραγωγικότητας της εργασίας... Η ιστορική ανάπτυξη της δομής των αποικιακών σχέσεων παραγωγής δεν προϋποθέτει αναγκαστικά την παντελή απουσία βιομηχανικής ανάπτυξης, παρά το γεγονός ότι αυτό ακριβώς ίσχυε κατά την πρώτη περίοδο της ανάπτυξης του ιμπεριαλισμού³⁴. Ωστόσο αυτή η βιομηχανική ανάπτυξη πραγματοποιείται στα πλαίσια αυτής της δομής και παραμένει καθυστερημένη, στη μορφή εκείνη που την καθορίζει ποσοτικά και ποιοτικά η ιμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη και επίσης στη μορφή εκείνη που καθορίζεται από την ίδια της τη δομική εξάρτηση από αυτή την ιμπεριαλιστική ανάπτυξη. Η τελευταία θέση ισχύει δεδομένου ότι η βιομηχανική ανάπτυξη της αποικιακής χώρας λαμβάνει χώρα σε μόνιμη βάση στα πλαίσια της δομής των αποικιακών σχέσεων παραγωγής, χωρίς το δεδομένο είδος βιομηχανίας να παρεμποδίζει τον αποικιακό χαρακτήρα αυτής της δομής, ακόμα και στην περίπτωση που αυτή (η βιομηχανική ανάπτυξη – σ.τ.μ.) κατατάσσεται στο επίπεδο που αποκαλείται βαριά βιομηχανία, δηλαδή παραγωγή των ίδιων των μέσων παραγωγής, όπως π.χ. συμβαίνει στις Ινδίες ή στη Βραζιλία»³⁵.

Παραθέσαμε αυτό το μεγάλο χωρίο ώστε ο αναγνώστης να έχει σαφή αντίληψη της κατεύθυνσης της σκέψης του Μαχντί Αμέλ. Πράγματι η σκέψη του Αμέλ εμβαθύνει στην έρευνα, εφόσον περνά από μια μορφή διεθνούς καταμερισμού εργασίας σε μιαν άλλη, πιο περίπλοκη και ανεπτυγμένη. Και, επομένως, περνά από μια μορφή αποικιακής σχέσης, από μια μορφή εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας σε μιαν άλλη, πιο ανεπτυγμένη. Ωστόσο, στο βαθμό που ο Αμέλ δεν μελετά αυτή τη νέα μορφή, αλλά περιορίζεται μόνο στην κατάδειξη της εμφάνισής της το ζήτημα αυτό παραμένει στο έργο του στο επίπεδο της τοποθέτησής του προβλήματος (και μάλιστα σε μορφή όχι καθ' όλα σαφή).

Δεν θα αναλύσουμε την ιδιαίτερα βαρύνουσα, κατά την γνώμη μας, σημασία του προβλήματος που τίθεται, τόσο από την άποψη της ανάδειξης της αντιφατικότητας της ανάπτυξης της σκέψης του Μαχντί Αμέλ, όσο και από την άποψη της αντίληψης των ιδιότυπων νομοτελειών που διέπουν την εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία, νομοτελειών που είναι κεφαλαιώδους σημασίας. Ωστόσο, θα αφήσουμε αυτό το ζητούμενο για άλλη εργασία μας. Επί του παρόντος θα περιοριστούμε στην υλοποίηση του κύριου στόχου αυτού του άρθρου: στην έκθεση των βασικών θέσεων της αντίληψης του «αποικιακού τρόπου παραγωγής».

Από την άποψη αυτού του σκοπού είναι απαραίτητο να υπογραμμίσουμε ότι στο τελευταίο χωρίο του Αμέλ που παραθέσαμε, ο λιβανέζος φιλόσοφος θεωρεί ότι η εμφάνιση και η ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας στις εξαρτημένες αποικιακές χώρες δεν λαμβάνει χώρα εκτός και πέραν της εξαρτημένης δομής αυτών των χωρών, αλλά στα πλαίσια και σε αντιστοιχία με αυτή τη δομή, εμβαθύνοντάς την. Αυτή η βιομηχανική ανάπτυξη προβάλλει ως καθυστερημένη ανάπτυξη εφόσον αφενός μεν καθορίζεται από αυτή τη διαμορφωμένη και εδραιωμένη πλέον εξαρτημένη δομή, αφετέρου δε καθορίζεται ποιοτικά και ποσοτικά από την ανάπτυξη του ιμπεριαλισμού. Από εδώ έπεται ότι η θέση που διατύπωσε ο Αμέλ, για το ανέφικτο της διεξαγωγής βιομηχανικής επανάστασης στις εξαρτημένες κεφαλαιοκρατικές χώρες, που δημιουργεί το θεμέλιο για την ανάπτυξη αυτής της κεφαλαιοκρατίας στη δική του βάση και επιτρέπει, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη μετάβαση σε μιαν ανεξάρτητη κεφαλαιοκρατία, διατηρεί την ισχύ της, εφόσον δεν είναι μόνο η ελαφρά βιομηχανία καταναλωτικών προϊόντων που παρουσιάζει καθυστέρηση στην ανάπτυξη της αλλά και η ίδια η βαριά βιομηχανία. Η διάκριση αυτού του δεύτερου ιδιότυπου γνωρίσματος της ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας, μαζί με όλη την ανάλυση που παραθέσαμε παραπάνω, μας επιτρέπει να περάσουμε σε ένα σημαντικότερο πόρισμα της αντίληψης του «αποικιακού τρόπου παραγωγής».

Ο νόμος της περιορισμένης διεύρυνσης του αποικιακού κεφαλαίου και η αναπαραγωγή προκεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής

Έτσι, λοιπόν, στην αποικιακή εξαρτημένη χώρα δεν υπάρχει η δυνατότητα βιομηχανικής επανάστασης, ικανής να οδηγήσει στην κυριαρχία της μεγάλης ανεξάρτητης κεφαλαιοκρατικής βιομηχανίας που θα υπέτασσε τους λοιπούς κλάδους της παραγωγής, απελευθερώνοντάς τους από την αποικιακή εξάρτηση, που θα δημιουργούσε την αντίστοιχη ενιαία εσωτερική αγορά και θα προωθούσε τη χώρα στη θέση της ισότιμης ανταλλαγής. Η βιομηχανική ανάπτυξη καθυστερεί, ενώ υπερτερεί η παραγωγή αγροτικών προϊόντων και πρώτων υλών και το εμπόριο στρέφεται κατά κύριο λόγο στην εξωτερική αγορά. Ως εκ τούτου, το εξαρτημένο αποικιακό κεφάλαιο (που απαρτίζεται από το γεωργικό, το εμπορικό και το βιομηχανικό κεφάλαιο) έχει ένα ουσιαστικό γνώρισμα που το διαφοροποιεί ριζικά από το κεφάλαιο της ιμπεριαλιστικής κεφαλαιοκρατίας. Συγκεκριμένα: «Σε αντιδιαστολή με την αναπαραγωγή του ιμπεριαλιστικού κεφαλαίου, η αναπαραγωγή του αποικιακού κεφαλαίου δεν υπάγεται στην τάση της απεριόριστης διεύρυνσης, αλλά τουναντίον, υπάγεται στην τάση μιας περιορισμένης διεύρυνσης, αναγκαστικά περιορισμένης από τη δομική εξαρτημένη σχέση, η οποία υποτάσσει το αποικιακό κεφάλαιο στην κυριαρχία του ιμπεριαλιστικού κεφαλαίου, το οποίο έτσι εμποδίζει (το αποικιακό κεφάλαιο – Μ.Σ.) να πραγματοποιήσει κατά την ανάπτυξη του αυτό που πραγματοποίησε το ιμπεριαλιστικό κεφάλαιο κατά την διεύρυνσή του, καταργώντας τους προκεφαλαιοκρατικούς τρόπους παραγωγής. Γι' αυτό βλέπουμε ότι η αποικιακή παραγωγή που κατά την ανάπτυξη της εδράζεται στον αποκλεισμό της μετεξέλιξής της σε κεφαλαιοκρατική παραγωγή, δεδομένου ότι εδράζεται σε μια περιορισμένη διεύρυνση, λόγω της δομής της, διατηρεί αυτούς τους τρόπους παραγωγής σε μορφή που τους

απαγορεύει να περάσουν με την εσωτερική τους ανάπτυξη στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Αυτοί οι τρόποι παραγωγής με τη σειρά τους, ανανεούμενοι διαρκώς, έχοντας ως ιστορικό όρο της ύπαρξής τους την ίδια την αποικιακή παραγωγή, της απαγορεύουν να περάσει με την εσωτερική της ανάπτυξη στην κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη»³⁶.

Ο Μάχντι Αμέλ θεωρεί ότι τα προαναφερθέντα περί περιορισμών στη διεύρυνση της αποικιακής παραγωγής και περί συσχέτισης της αποικιακής εξαρτημένης παραγωγής με προκεφαλαιοκρατικούς τρόπους παραγωγής είναι ένας από τους βασικούς ιδιότυπους νόμους ανάπτυξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας που τη διαφοροποιούν ουσιαστικά από την ιμπεριαλιστική κεφαλαιοκρατία (που κατάργησε τους προκεφαλαιοκρατικούς τρόπους παραγωγής). Υπογραμμίζει μάλιστα ότι η διατήρηση και η αναπαραγωγή προκεφαλαιοκρατικών τρόπων παραγωγής από την αποικιακή παραγωγή δεν πρέπει να δημιουργεί την αντίληψη ότι δήθεν αυτά τα στοιχεία (ο αποικιακός τρόπος παραγωγής και οι προκεφαλαιοκρατικοί τρόποι παραγωγής) βρίσκονται σε μίαν εξωτερική σχέση μεταξύ τους, ή συνυπάρχουν ως παρακαίμενοι προς αλλήλους. Τουναντίον: χαρακτηριστικό τους είναι η διαπλοκή και η αλληλεπίδραση, η αλληλοαναπαραγωγή τους.

Ο Αμέλ δεν μελετά το μηχανισμό αυτής της αλληλοαναπαραγωγής. Επισημαίνει απλώς ότι η δεδομένη αλληλοαναπαραγωγή δεν σημαίνει απλή πανομοιότυπη επανάληψη, εφόσον υπάρχει ορισμένη περιορισμένη και επιμέρους κατάργηση των προκεφαλαιοκρατικών τρόπων παραγωγής.

Κατά τον λιβανέζο φιλόσοφο, ο χαρακτήρας αυτής της αλληλεπίδρασης της αποικιακής εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας και των προκεφαλαιοκρατικών τρόπων παραγωγής που ανέδειξε ο ίδιος αποτελεί την υλική βάση της αναπαραγωγής και της διαρκούς ανανέωσης στο πεδίο της κοινωνικής συνείδησης της εξαρτημένης κοινωνίας προκεφαλαιοκρατικών μορφών συνείδησης, όπως είναι η κοινοτική συνείδηση. Επιπλέον λειτουργούν ως εκείνη η υλική βάση που καθορίζει τη θέση και το ρόλο της θρησκευτικής συνείδησης στην πολιτική ζωή των εξαρτημένων κοινωνιών.

Η ταξική δομή της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας

Ο Μάχντι Αμέλ ξεκινά την περιγραφή των χαρακτηριστικών της ταξικής δομής της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας από την κυρίαρχη τάξη, την οποία αποκαλεί αποικιακή αστική τάξη.

Η αποικιακή αστική τάξη προβάλλει προπαντός ως η τάξη η οποία κατέχει κεφάλαιο στη σφαίρα της γεωργικής παραγωγής που δημιουργεί πρώτες ύλες για τις βιομηχανικές ιμπεριαλιστικές χώρες, καθώς και στη σφαίρα του εξωτερικού εμπορίου, στη σφαίρα της ανταλλαγής των πρώτων υλών με βιομηχανικά προϊόντα των ανεπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών, των ιμπεριαλιστικών χωρών. «Αυτό σημαίνει ότι η αποικιακή αστική τάξη προβάλλει ως ενιαία τάξη που απαρτίζεται από δυο διαφορετικά κοινωνικά στρώματα: από το στρώμα των εμπόρων –εννοούμε εδώ τους εμπόρους των πόλεων– και από το στρώμα των γαιοκτημόνων που στρέφουν τη γεωργική παραγωγή τους στην κοίτη του αποικιακού εμπορίου»³⁷.

Δεδομένου ότι η γένεση και η διαμόρφωση της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας δεν συνιστούσαν επανάσταση³⁸ και η αποικιακή αστική τάξη, κατά τον Αμέλ, ποτέ δεν ήταν επαναστατική τάξη με την κυριολεξία του όρου. Δηλαδή δεν ήταν εκείνη η κυρίαρχη τάξη η οποία κατά την ανάπτυξη της στο εσωτερικό του τρόπου παραγωγής που τη διαμόρφωσε αποτελούσε το φορέα ενός νέου τρόπου παραγωγής που θα έβγαινε από τον προηγούμενο μέσω του επαναστατικού μετασχηματισμού του. Από εδώ έλεται ότι «η αποικιακή αστική τάξη δεν ερχόταν σε ανταγωνιστική αντίφαση με τις τάξεις που κυριαρχούσαν κατά τον προηγούμενο τρόπο παραγωγής, όπως έγινε μεταξύ της ευρωπαϊκής αστικής τάξης και των φεουδαρχών»³⁹. Ο Αμέλ παραθέτει διάφορα ιστορικά γεγονότα που μαρτυρούν ότι το μεγαλύτερο μέρος των κυρίαρχων προκεφαλαιοκρατικών κατεστημένων τάξεων ή μέρος των επικεφαλής των κοινοτήτων πέρασαν στην αποικιακή αστική τάξη.

Ας συνεχίσουμε όμως την περιγραφή των χαρακτηριστικών των τάξεων της εξαρτημένης κοινωνίας. Κατά τον Αμέλ, επί διεθνούς καταμερισμού της εργασίας μεταξύ γεωργικών και βιομηχανικών χωρών, το αποικιακό κεφάλαιο δεν είναι σε θέση να γεννήσει βιομηχανικό κεφάλαιο. Έτσι, το βιομηχανικό στρώμα δεν σχετίζεται με την κυρίαρχη αποικιακή αστική τάξη. Το βιομηχανικό στρώμα είναι κεφαλαιούχος στην ελαφρά «υπανάπτυκτη» βιομηχανία, όπως πιστεύει ο Αμέλ, σχετίζεται με το παραγωγικό μέρος της μικροαστικής τάξης της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας. Και λόγω της διττής θέσης αυτής της βιομηχανίας στην εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία (αφενός μεν επιδιώκει την μετεξέλιξη της σε μεγάλη κεφαλαιοκρατική, αφετέρου δε υφίσταται βάσει ορισμένου αποικιακού διεθνούς καταμερισμού εργασίας)⁴⁰, ο Μαχντί Αμέλ επισημαίνει ότι «η καθυστερημένη βιομηχανία δεν έχει δυνατότητες ανάπτυξης παρόμοιες με αυτές της κεφαλαιοκρατικής βιομηχανίας, επειδή η ύπαρξη της αποικιακής αστικής τάξης της κλείνει το δρόμο της κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης. Γι' αυτό υπάρχει αντίφαση μεταξύ βιομηχανικής μερίδας της μικροαστικής τάξης και της αποικιακής αστικής τάξης. Αλλά αυτή η αντίφαση δεν είναι η κύρια κινητήριοις αντίφαση της «καθυστερημένης» κοινωνικής δομής. Είναι μια δευτερεύουσα, ησσονος σημασίας αντίφαση, η οποία αναπτύσσεται στα πλαίσια της ταξικής συμμαχίας μεταξύ αποικιακής αστικής τάξης και αυτού του μέρους της μικροαστικής τάξης»⁴¹.

Σε αντιστοιχία με τις προαναφερθείσες τάξεις και τα στρώματα, οι αγρότες γης, οι αγρότες και οι εργάτες της ελαφράς βιομηχανίας προβάλλουν ως η δύναμη εκείνη της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας η οποία υφίσταται κυρίως την εκμετάλλευση, ή, κατά τον Αμέλ, την υπερεκμετάλλευση.

Κατά τον διεθνή καταμερισμό της εργασίας οι ιμπεριαλιστικές χώρες έχουν βιομηχανία με υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας της εργασίας που εδράζεται σε τεράστια επιστημονική και τεχνική ανάπτυξη, ενώ οι εξαρτημένες χώρες έχουν σε διάφορους βαθμούς ανεπτυγμένη βαριά βιομηχανία. Στις εξαρτημένες χώρες μέρος του αποικιακού κεφαλαίου γίνεται βιομηχανικό και επομένως η αποικιακή αστική τάξη γίνεται μια τάξη που απαρτίζεται από εμπόρους (με άγουσα δραστηριότητα το εξωτερικό εμπόριο), από τους μεγάλους γαιοκτήμονες και από το βιομηχανικό στρώμα, το οποίο ανέκλυψε βάσει της κατοχής της υπανάπτυκτης βιομηχανίας.

Σύμφωνα με αυτές τις αλλαγές που υπέστη η αποικιακή αστική τάξη, με την εργατική τάξη ενώνονται οι εργάτες που απασχολούνται στη βαριά βιομηχανία.

Στις προαναφερθείσες τάξεις και τα στρώματα είναι απαραίτητο να προστεθούν τα υπόλοιπα μέρη της μικροαστικής αστικής τάξης (χειροτέχνες, μικροϊδιοκτήτες γεωργοί, εργαζόμενοι στη σφαίρα των υπηρεσιών).

Ο Μαχντί Αμέλ θεωρεί ότι η κύρια αντίθεση είναι η αντίθεση μεταξύ αποικιακής αστικής τάξης και εργατικής τάξης. Ταυτόχρονα επισημαίνει την ιδιαίτερη διαφορά που υπάρχει μεταξύ εξαρτημένης κοινωνίας και ανεπτυγμένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας ως προς την ταξική δομή. Στην τελευταία υπάρχει η τάση μετατροπής της μικροαστικής τάξης σε μισθωτούς εργαζόμενους, λόγω της απειριώστης διερεύνησης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Στην εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία και εφόσον δρα ο νόμος της περιορισμένης διεύρυνσης και της αναπαραγωγής των προκεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής, η μικροαστική τάξη διατηρεί την ταξική της θέση, κατά τρόπο ώστε η τάση μετατροπής μερίδας της σε εργαζόμενους της μισθωτής εργασίας να υποσκελίζεται από τη γενική νομοτελή τάση για μονιμότητα και σταθερότητα της ταξικής της θέσης.

Βάσει της παραπάνω ανάλυσης της ταξικής δομής των αποικιακών σχέσεων παραγωγής και των τάξεων της εξαρτημένης κοινωνίας, ο Μαχντί Αμέλ θεωρεί ότι: «Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας αποτελεί ιστορικά και θεωρητικά μια διαδικασία απελευθέρωσης από τη δομή των αποικιακών σχέσεων παραγωγής, δεδομένου ότι η πραγματική ύπαρξη της ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας έγκειται στην ύπαρξη αυτής της δομής των σχέσεων παραγωγής, δηλαδή η δεδομένη δομή αποτελεί την υλική βάση της ιμπεριαλιστικής κυριαρχίας και της διαρκούς ανανέωσης της»⁴².

Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας, ως αγώνας που αποσκοπεί στην απελευθέρωση από την κυριαρχία του ιμπεριαλισμού, συνιστά στην πραγματικότητα μια διαδικασία ριζικού μετασχηματισμού των αποικιακών σχέσεων παραγωγής. Επομένως, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας είναι αγώνας μεταξύ ορισμένων κοινωνικών δυνάμεων της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, οι οποίες επιδιώκουν τον ριζικό μετασχηματισμό των αποικιακών, των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών σχέσεων παραγωγής και των υπόλοιπων κοινωνικών δυνάμεων που επιδιώκουν τη διατήρηση και διαιώνιση αυτών των σχέσεων παραγωγής. Είναι ένας αγώνας μεταξύ της αποικιακής αστικής τάξης (και των συμμάχων της) και της εργατικής τάξης (και των συμμάχων της).

Απεδείχθη λοιπόν ότι είναι ανέφικτος ιστορικά ο μετασχηματισμός των εξαρτημένων κεφαλαιοκρατικών σχέσεων σε ανεξάρτητες κεφαλαιοκρατικές σχέσεις. Έπεται λοιπόν ότι η απελευθέρωση από την ιμπεριαλιστική κυριαρχία είναι και απελευθέρωση από την ίδια την κεφαλαιοκρατία και όχι απελευθέρωση της κεφαλαιοκρατίας από την εξάρτησή της. Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας είναι αγώνας για το σοσιαλισμό.

«Υπό το φως της ανάλυσης που πραγματοποιήσαμε προσδιορίζεται σαφώς ο ρόλος της εργατικής τάξης στον ταξικό αγώνα εντός της δομής των σχέσεων παραγωγής. Εάν πούμε ότι αυτός ο ρόλος της έγκειται στη διεξαγωγή της σοσιαλιστικής επανάστασης που θα καταργήσει τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής, αυτό δεν συνιστά θεωρητικό προσδιορισμό, αλλά επανάληψη ορισμένου καθολικού νόμου, χωρίς προσδιορισμό της ιδιότητας ύπαρξής του. Μια επανάληψη ενός καθολικού νόμου δεν συνιστά εμπλουτισμό της γνώσης, διότι ο εμπλουτισμός έγκειται στον προσδιορισμό της μορφής της ιδιαιτερότητας στην πραγματική ιστορική ύπαρξη αυτού του ενιαίου νόμου, ο οποίος ισχύει στην κοι-

νομική πραγματικότητα υπό την ιδιότητα του εξειδικευμένου ... και η ιδιότητα μορφή ύπαρξης αυτού του καθολικού νόμου στην αποικιακή κοινωνική δομή. Έγχειται στο ότι η εργατική τάξη –λόγω της ιδιότητάς της λογικής της αποικιακής παραγωγής– είναι απαραίτητο να πραγματοποιήσει *τρεις επανάστασεις* που αποτελούν στην πραγματικότητα μια ενιαία επανάσταση: αστική επανάσταση, εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση και σοσιαλιστική επανάσταση»⁴³. Κατά την πρώτη επανάσταση η εργατική τάξη οφείλει να εξαλείψει τις προκεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής. Κατά τη δεύτερη η εργατική τάξη οφείλει να απελευθερώσει τη χώρα από την κυριαρχία του ιμπεριαλισμού. Κατά την Τρίτη η εργατική τάξη θα επιτελέσει τη δική της ιστορική αποστολή, τη μετάβαση στο σοσιαλισμό.

Αυτό είναι το τελικό συμπέρασμα που συνάγεται από τον «αποικιακό τρόπο παραγωγής», το οποίο αποτελεί το αφετηριακό σημείο του τρίτου ανολοκλήρωτου έργου του Αμέλ για την «Περιοδολόγηση της ιστορίας». Εδώ τίθεται καταρχήν ως ερευνητικός στόχος η περιοδολόγηση των ταξικών αγώνων της αποικιακής κοινωνίας⁴⁴.

Επίλογος

Έχουν περάσει πάνω από 30 χρόνια από τον καιρό της συγγραφής του *Αποικιακού τρόπου παραγωγής*. Η αντίληψη αυτή είχε προταθεί από τον ίδιο τον εισηγητή της ως *θεωρητική υπόθεση*.

Κατά τη γνώμη μας αυτή η αντίληψη εμπεριέχει πολλές ορθολογικές θέσεις που διατηρούν τη σημασία τους και σήμερα. Είναι ανέφικτο να τις αναδείξουμε στα πλαίσια ενός άρθρου. Επιπλέον η αποκάλυψη των ορθολογικών θέσεων κάθε επιστημονικής αντίληψης λαμβάνει χώρα στη διαδικασία της ανάπτυξης αυτής της αντίληψης, στη διαδικασία της διαλεκτικής της «άρσης».

Σε αυτό τον επίλογο θα επιθυμούσαμε πολύ σύντομα να επιστήσουμε την προσοχή του αναγνώστη στο γεγονός ότι ορισμένες ερευνητικές κατευθύνσεις δεν εξετάζουν την εξαρτημένη κεφαλαιοκρατία ως οργανικό μέρος του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Κατά τη γνώμη μας ο Αμέλ τοποθετεί ορθά το ζήτημα όταν εμμένει στην αναγκαιότητα εξέτασης της σχέσης μεταξύ ιμπεριαλιστικής κεφαλαιοκρατίας και εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας υπό την ιδιότητα της σχέσης παραγωγής. Κατ' αυτό τον τρόπο επιχείρησε να μελετήσει την ουσία αυτής της σχέσης και να αποκαλύψει τον αντικειμενικό χαρακτήρα της. Υπό αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε ότι ο Αμέλ ξεπερνά σε ορισμένο βαθμό την κυρίαρχη στην παγκόσμια βιβλιογραφία προσέγγιση του ζητήματος της σχέσης μεταξύ ιμπεριαλισμού και εξαρτημένων χωρών. Η τελευταία επικεντρώνεται είτε στην αναγωγή αυτής της σχέσης στις άμεσα ορατές πλευρές της, στην αλληλεπίδραση της οικονομικής *πολιτικής* της πρώτης πλευράς με την οικονομική πολιτική της δεύτερης πλευράς, είτε στη σύγκριση άμεσων πτυχών αυτής της σχέσης με ουσιώδεις πλευρές της.

Επιπλέον, ήδη επισημάναμε ότι η αποικιακή σχέση, στο έργο του Αμέλ, εδράζεται κατεξοχήν στον διεθνή καταμερισμό εργασίας (γεωργία-βιομηχανία) και στην άνιση ανταλλαγή. Η αποικιακή σχέση προβάλλει στην αντίληψή του ως κάτι το επαναλαμβανόμενο και το οποίο λειτουργεί βραχυπρόθεσμα τον εαυτό του. Κάνοντας αφαίρεση από τα βαθύτερα

αίτια που τον οδηγούν σε αυτή τη θέση, θα επισημάνουμε ότι η νέα μορφή της αποικιακής σχέσης, εκείνη η μορφή της στα πλαίσια της οποίας οι εξαρτημένες χώρες περνούν στην παραγωγή μέσω παραγωγής, προβάλλει ως κάτι το εξωτερικό, σε σχέση με την πορεία της σκέψης του. Εντοπίζεται μεν, αλλά δεν εντάσσεται στο εσωτερικό της αντίληψής του. Δεν αποκαλύπτεται το νέο στοιχείο το οποίο αυτή εμπεριέχει. Γι' αυτό την ερμηνεύει υπό το πρίσμα της παλαιάς μορφής, γεγονός που σημαίνει ότι έχουμε ορισμένη υπαγωγή της νέας μορφής στην παλαιά.

Ωστόσο αυτή η νέα μορφή αποικιακής σχέσης είναι μια μορφή κατά την οποία η κοινωνικοποίηση της παγκόσμιας παραγωγής κατέκτησε τέτοιο επίπεδο ώστε η παραγωγή ενός και του αυτού εμπορεύματος πραγματοποιείται σε παραγωγικές διαδικασίες που εκτυλίσσονται σε διάφορα μέρη της υδρόγειου σφαίρας, ευρισκόμενα υπό την κυριότητα ενός και του αυτού ιδιοκτήτη: του πολυεθνικού κεφαλαίου. Από εδώ έπεται ότι η εν λόγω εξήγηση των νέων μορφών κεφαλαιοκρατικής εξάρτησης που ανέκλυψαν κατά το νέο αυτό στάδιο ανάπτυξης της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας είναι ανεπαρκής.

Επιστρέφοντας στην αρχή του άρθρου μας, υπογραμμίζουμε για άλλη μια φορά τη σημασία του ζητήματος της διερεύνησης των διαφόρων μορφών κεφαλαιοκρατικής εξάρτησης, της αμοιβαίας συνάφειάς τους και της ιστορικής τους ανάπτυξης.

Αυτό το ζήτημα μπορεί να ληφθεί, από την άποψη της ριζικής απελευθέρωσης των λαών του «τρίτου κόσμου» από το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, από την άποψη του μετασχηματισμού όχι μόνο των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων σε αυτές τις χώρες αλλά και των προκεφαλαιοκρατικών. Αυτό προϋποθέτει την αναγκαιότητα υιοθέτησης της στάσης της μετάβασης σε έναν νέο τύπο ανάπτυξης της ανθρωπότητας, στην αυθεντικά ανθρώπινη αταξική κοινωνία, όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του κάθε μέρους της ανθρώπινης κοινωνίας θα αποτελεί αναγκαίο όρο για την ελεύθερη ανάπτυξη ολόκληρης της ανθρωπότητας και αντιστρόφως.

Μετάφραση: Δ. Πατέλης, Π. Ματέρη

Σημειώσεις

1. Μαχτί Αμέλ. Λυβανέζος μαρξιστής φιλόσοφος. Γεννήθηκε το 1936. Δολοφονήθηκε το 1987.
2. Εφιστούμε την προσοχή του αναγνώστη στο γεγονός ότι αυτοί οι κύκλοι, οι οποίοι αποκαλούνταν «μεταπρακτική αστική τάξη» (ισπ. Compradores), γίνονταν αντιληπτοί ως κάτι το οποίο αποτελούσε ως επί το πλείστον δημιούργημα του ίδιου του ιμπεριαλισμού και όχι ως τάξη η οποία ανακλύπτει νομοτελειακά από το κοινωνικό πεδίο της εξαρτημένης κεφαλαιοκρατίας. Αντιλήψεις αυτού του τύπου ήταν αναπόφευκτες εφόσον και καθόσον το ίδιο το κοινωνικό πεδίο των εξαρτημένων χωρών, στα πλαίσια της εν λόγω προσέγγισης, δεν είχε διερευνηθεί ως διαλεκτική αλληλεπίδραση εσωτερικού και εξωτερικού.
3. Μαχτί Αμέλ. *Μοικαντιμάτ Ναζαρία*, Βηρυτός, Αλ Φαράμπι, 5η έκδοση, 1986, σ. 10.
4. Στο ίδιο, σ. 10-11.
5. Στο ίδιο, σ. 371.
6. Στο ίδιο, σ. 373.
7. Στο ίδιο, σ. 176.
8. Στο ίδιο, σ. 375.
9. Γι' αυτό, όταν παρακάτω γίνεται λόγος περί της αποικιακής σχέσης, η σχέση αυτή θα εννοείται υπό την εν-

γεία έννοια που εισάγει ο εν λόγω θεωρητικός του «αποικιακού τρόπου παραγωγής», όπως είδαμε στο παραπάνω χωρίο. Η σχέση αυτή δεν μπορεί να αναχθεί σε σχέση άμεσης αποικιοκρατίας.

10. Κ. Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, τόμ. 1, σ. 469 (στο πρωτότυπο οι παρακρούσεις γίνονται από Karl Marx, *Le Capital*, Paris, Editions Sociales, τ. 1, 1.2, σ. 131-2. [Η μετάφραση του παραθετικού που αφορά το ρόλο των μεγάλων βιομηχανικών κέντρων στη γαλλική έκδοση, στην οποία παρακρούει ο Αμέλ, έχει ως εξής: «Τα κύρια μεγάλα βιομηχανικά κέντρα υπαγορεύουν έναν νέο διεθνή καταμερισμό εργασίας, ο οποίος μετατρέπει ένα μέρος της υδρογείου σε πεδίο αγροτικής παραγωγής...» - σ.τ.μ.]

11. Μαρξτί Αμέλ, *Μοικαντιμάτ Ναζαρία*, Για την αντίθεση, Ο αποικιακός τρόπος παραγωγής, Βηρυτός, Αλ. Φακίμπι, 1986, 5η έκδοση, σ. 379.

12. Στο ίδιο, σ. 379.

13. Στο ίδιο, σ. 379.

14. Στο ίδιο, σ. 381.

15. Στο ίδιο, σ. 382.

16. Στο ίδιο, σ. 383.

17. Karl Marx, *Le Capital*, τ. 3, Editions Sociales, σ. 250-1 [Ελληνική έκδοση, *Το Κεφάλαιο*, τ. 3, σ. 300-1].

18. Μαρξτί Αμέλ, *Μοικαντιμάτ Ναζαρία...*, σ. 38.

19. Στο ίδιο, σ. 384.

20. Στο ίδιο, σ. 385.

21. Στο ίδιο.

22. Στο ίδιο, σ. 384.

23. Στο ίδιο, σ. 386.

24. Στο ίδιο, σ. 383.

25. Στο ίδιο.

26. Στο ίδιο, σ. 400.

27. Στο ίδιο, σ. 431.

28. Στο ίδιο, σ. 442.

29. Στο ίδιο, σ. 397.

30. Στο ίδιο, σ. 398.

31. Στο ίδιο, σ. 399.

32. Υπενθυμίζουμε στον αναγνώστη ότι ο βασικός σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η διατύπωση των βασικών θέσεων της αντίληψης του Μαρξτί Αμέλ και όχι η κριτική ανάλυση αυτής της αντίληψης. Γι' αυτό και η ανάλυση των μεν ή των δε θέσεων αυτής της αντίληψης πραγματοποιείται από την άποψη αυτού του σχολίου και στα πλαίσιά του.

33. Παρακάτω θα αναφερθούμε στις απόψεις του Αμέλ για την ταξική διαφθορά της εξαρτημένης κοινωνίας.

34. Εδώ ο Αμέλ εννοεί την περίοδο εκείνης της ανάπτυξης του ιμπεριαλισμού που βασιζόταν στον διεθνή καταμερισμό του κόσμου σε γεωργικές και βιομηχανικές χώρες, όπου οι πρώτες ήταν μονομερώς προσανατολισμένες στην παραγωγή και την εξαγωγή πρώτων υλών, τις οποίες αντάλλασαν με βιομηχανικά προϊόντα των δεύτερων. Χαρακτηριστικό δε της δεύτερης περιόδου της ανάπτυξης του ιμπεριαλισμού είναι, κατά τον Αμέλ, εκείνο που εδράζεται στον τύπο εκείνο του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας που προαναφέραμε, χαρακτηριστικό του οποίου είναι η εξαγωγή κεφαλαίου.

35. Στο ίδιο, σ. 290.

36. Στο ίδιο, σ. 356.

37. Στο ίδιο, σ. 393.

38. Στο ίδιο, σ. 43.

39. Στο ίδιο, σ. 269.

40. Όπως δείξαμε παραπάνω.

41. Στο ίδιο, σ. 397.

42. Στο ίδιο, σ. 309.

43. Στο ίδιο, σ. 364.

44. Το χειρόγραφο του Αμέλ που αποτελεί την αρχή αυτού του έργου δημοσιεύθηκε το 2001.

